

**Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti**

Fakültə: SABAH qrupları

İxtisas: İqtisadiyyat

BURAXILIŞ İŞİ

***Mövzu: Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi
istiqamətləri .***

Kurs: IV

Qrup: S2_İQT2

Tələbə: Rəsulova Gülay

Elmi rəhbər: Rzayev Rafael

Bakı 2018

Mündəricat

GİRİŞ	3
Fəsil1. Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin mahiyyəti və konseptual əsasları	4
1.1 Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin nəzəri – konseptual əsasları	5
1.2 Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin müəyyən edilməsi mexanizmləri.	12
Fəsil 2 .Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri.	22
2.1 Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin mövcud vəziyyətinin təhlili	22
2.2 Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində innovasiyaların rolu	36
2.3 Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində klasterlərin rolu	54
Nəticə.....	60
İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:	63

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı Müasir dövrün əsas xüsusiyyəti dünya ölkələrinin sosial –iqtisadi həyatının bütün aspektlərinə təsir edən qloballaşma prosesinin get-gedə güclənməsidir. Formalaşmaqda olan yeni dünya arxitekturasında ölkənin əlverişli mövqe tutmasını təmin etmək üçün real geoiqtisadi vəziyyətə adekvat milli iqtisadi inkişaf strategiyasının işlənməsi zəruridir. Bunun üçün isə ilk növbədə ölkənin global iqtisadiyyat sistemindəki mövqeyi təhlil edilməli, milli iqtisadiyyatın rəqabətqabiliyyətliliyi düzgün qiymətləndirilməli, rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi üçün effektiv tədbirlər işlənilib həyata keçirilməlidir.

Tədqiqatın məqsədi –Müasir şəraitə Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin mövcud vəziyyətinin, meyllərinin araşdırılması, ölkəmizin beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi yollarının tədqiqi və buna uyğun müvafiq təkliflərin verilməsidir

Qarşıya qoyulmuş məqsədin əldə olunması üçün aşağıdakı **vəzifələr** müəyyən edilmişdir:

-Azərbaycanın beynəlxalq təşkilatlar tərəfindən müəyyən edilmiş rəqabətqabiliyyətlilik reytinginin təhlili,

-Rəqabətqabiliyyətliliyi müəyyən edən əsas indikatorların yekun rəqabətqabiliyyətliliyə təsirinin araşdırılması,

-Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəlmə meylləri və qanunauyğunluqlarının müəyyən olunması,

-Rəqabətqabiliyyətliliyi aşağı salan “zəif nöqtələrin” müəyyən olunması,

-Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün istifadə oluna biləcək rezervlərin müəyyən olunması,

-Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üzrə tövsiyələrin hazırlanması,

-Azərbaycanın milli rəqabətqabiliyyətliliyinin formalaşması modelinin qurulması.

Tədqiqatın obyektı-Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin tənzimlənməsi üçün vasitələrdir.

Tədqiqatın predmeti-Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün istifadə olunan vasitələrin ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinə olan təsirləridir.

Buraxılış işinin metodoloji və informasiya bazasını - yerli və xarici alimlərin əsərləri, müvafiq dövlət orqanlarının rəsmi saytları, statistik bülletenlər, Davos iqtisadi Forumunun illik hesabatları təşkil edir.

Fəsil1. Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin mahiyyəti və konseptual əsasları

1.1 Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin nəzəri – konseptual əsasları

Müasir dövrdə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi təsərrüfat sisteminin vəziyyətinin və inkişaf perspektivlərinin göstəricisi olub, ölkənin beynəlxalq əmək bölgüsündə iştirakının xarakterini müəyyən edir və iqtisadi təhlükəsizliyin qarantı kimi çıxış edir. Rəqabətqabiliyyətlilik – ölkənin öz iqtisadi gələcəyini necə yaratdığını qiymətləndirir. Bu gün ölkənin rəqabətqabiliyyətlilik paradigması iqtisadi inkişafın ən mühüm konsepsiyalarından birinə çevrilir. Bu anlayış yalnız təmiz iqtisadi göstəriciləri qiymətləndirmir. Həmçinin siyasi proseslərin və ictimai idarəetmənin keyfiyyəti, təhsilin səviyyəsi, elmi baza, qanunun aliliyi, mədəniyyət, dəyərlər sistemi və informasiya infrastrukturu kimi stabil inkişaf üçün zəruri olan qeyri iqtisadi təzahürlərin iqtisadi nəticələrini də qiymətləndirir.

Dünya iqtisadi ədəbiyyatında rəqabətqabiliyyətlilik mövzusu son 25-30 ildə mərkəzi mövzulardan birinə çevrilib. Keçən əsrin 80-ci illərinə qədər rəqabətqabiliyyətlilik anlayışı dar mənada- konkret bazarlarda rəqabət kontekstində araşdırılırdı. 80-ci illərdən başlayaraq ABŞ-da yapon iqtisadiyyatının dünya bazarlarında uğurlarının səbəblərini müəyyən etmək və amerika iqtisadiyyatı qarşısında duran təhlükələrin qarşısını almaq üçün bu anlayış geniş mənada –“milli rəqabətqabiliyyətlilik” kimi daxil edilərək araşdırılmağa başladı.

Ölkələrin milli rəqabətqabiliyyətliliyi anlayışı artıq uzun müddət işlənilsə də bu anlayış ətrafında diskussiyalar bu gün də davam edir və onun hamı tərəfindən qəbul edilmiş tərfi yoxdur.

ABŞ-da “Rəqabətqabiliyyətlilik üzrə Milli Şura” rəqabətqabiliyyətliliyi ölkənin dünya bazarlarında əhali üçün daha yaxşı həyat səviyyəsinə aparan uğurlu vəziyyət əldə etmək qabiliyyəti kimi qiymətləndirir.

ABŞ prezidenti yanında “ Sənaye rəqabətqabiliyyətliliyi üzrə Komissiya”nın fikrincə - rəqabətqabiliyyətlilik ölkənin azad və ədalətli bazar şəraitində

vətəndaşların real gəlirlərinin saxlanması və yüksəldilməsi şərti ilə dünya bazarının tələblərinə uyğun mal və xidmətlər istehsal etmək imkanlarıdır.

İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatının “ Texnologiyalar və iqtisadiyyat üzrə proqramı “ hesab edir ki, rəqabətqabiliyyətlilik – ölkənin açıq bazar şəraitində real milli gəliri saxlamaq və yüksəltmək şərti ilə xarici rəqiblərin tələblərinə uyğun mal və xidmətlər istehsal etmək qabiliyyətini əks etdirir.

Amerika iqtisadçıları D. Dollar və E. Vulfa görə o ölkə rəqabətqabiliyyətli hesab olunur ki, yüksək məhsuldarlıq və texnologiyalar əsasında beynəlxalq ticarətdə uğur qazanmağı yüksək gəlirlər və əmək haqqı ilə birləşdirə bilsin.(1)

M. Danna görə rəqabətqabiliyyətlilik – milli iqtisadiyyatın struktur dəyişikliklərini öncədən görmə və onlara uyğunlaşma çevikliyidir. Dann ilk dəfə rəqabətqabiliyyətliliyin dinamik aspektinə diqqət yetirərək qeyd edir ki, rəqabətqabiliyyətliliyin ən mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun zamanla dəyişməsidir(2).

Göründüyü kimi, verilmiş təriflərdə rəqabətqabiliyyətlilik aşağıdakı məqamlarla əlaqələndirilir:

- açıq bazar şəraitində beynəlxalq bazarlarda rəqabətə davam gətirmək qabiliyyəti;
- yüksək məhsuldarlıq - yəni ölkənin öz insan resurslarından, təbii resurslarından və capital ehtiyatlarından istifadəsinin effektivliyi;
- əhəlinin yüksək həyat səviyyəsinin –rifahının təmin olunması və uzunmüddətli perspektivdə rifahın daha da yüksəlməsi imkanlarının olması.

Beləliklə, rəqabətqabiliyyətlilik ölkənin sərəncamında olan resurslardan istifadə olunmasının effektivliyini əhəlinin məşğulluğu və gəlirləri ilə əlaqələndirir. Əks halda, rəqabətqabiliyyətliliyin yalnız resurs verimliliyi kimi müəyyən olunması istehsalın əmək tutumluluğunun aşağı salınması nəticəsində işsizliyin səviyyəsinin artmasına haqq qazandırmış olardı.

Yuxarıda verilmiş təriflərin əsas məqamlarını nəzərə almaqla rəqabətqabiliyyətliliyə aşağıdakı kimi tərif verilməsini təklif edirik:

- Rəqabətqabiliyyətlilik –millətin öz resurslarından (insan, təbii, capital) effektiv istifadə etməsi, yəni yüksək məhsuldarlığı təmin etməsi yolu ilə açıq bazar şəraitində beynəlxalq bazarlarda rəqabətə davam gətirmək qabiliyyətini, ölkə əhalisinin yüksək və perspektivdə davamlı yüksələn rifahı ilə birləşdirmək imkanı ilə müəyyən olunur.

Ölkələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin təhlilinə metodoloji yanaşma xarici ölkələrdə keçən əsrin 80-ci illərinin əvvəllərindən işlənməyə başlanıb. Bu dövrdə rəqabətqabiliyyətliliyi müəyyən edən əsas amillər kimi makroiqtisadi sabillik, liberallaşma və özəlləşdirmə qəbul olunurdu. 90-cı illərdən investisiya iqliminin təkmilləşməsi və əlverişli biznes mühitinin yaradılmasına diqqət gücləndi. Bu dövrdə beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri ilə bir sıra ölkələrdə iqtisadi islahatlar aparıldı ki, bu islahatlar gözlənilən nəticələri vermədi və nəticədə iqtisadi artımın qiymətləndirilməsinə yeni metodoloji yanaşmalar işlənməyə başladı. İqtisadi artıma təsir göstərən amillərin siyahısına infrastruktur, təhlükəsizlik, makroiqtisadi vəziyyət, maliyyə institutlarının inkişafı, innovasiya fəaliyyəti, insan kapitalı kimi amillər əlavə edildi.

2000-ci illərdən başlayaraq investisiya iqlimi, inzibati maneələr, müəssisələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin öyrənilməsinə xüsusi diqqət ayrılır. Ölkələrdə iqtisadiyyatın vəziyyətinin müntəzəm monitorinqi üçün xüsusi vasitələr işlənib və beynəlxalq təşkilatlar öz illik hesabatlarında rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsinin müxtəlif aktual problemlərinə diqqət ayırırlar.

Ölkələrin milli rəqabətqabiliyyətliliyinin nəzəri əsaslarının yaradılmasında Harvard universitetinin professoru M. Porterin müstəsna rolu vardır. Porterin fikrincə ölkənin milli rəqabətqabiliyyətliliyi –insan, təbii və capital resurslarından istifadə olunmasının məhsuldarlığı ilə müəyyən olunur. Bu isə öz növbəsində ölkədə həyat səviyyəsini müəyyən edir(3).

Porter qeyd edir ki, ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yaradıcıları milli şirkətlərdir. Bu şirkətlər dünya bazarında rəqabət aparır və qlobal strategiyanı həyata keçirirlər. Öz növbəsində firmaların rəqabətqabiliyyətliliyi yerləşdiyi ölkədəki vəziyyətdən asılıdır. Firmaları ölkədə aktiv fəaliyyətə, bazarda yeni tələbi görüb ona

çevik reaksiya göstərməyə nəyin sövq etdiyini müəyyən etmək üçün Porter fundamental tədqiqat aparıb və belə nəticəyə gəlib ki, ölkə daxilində firmaların fəaliyyətinin uğurluluğunu iqtisadi mühiti müəyyən edən dörd əsas və iki əlavə xarakteristika (determinant) müəyyən edir. Dörd əsas determinant Porterin məlum rəqabətqabiliyyətlilik rombunu əmələ gətirir:

- amil şərtləri – bu şərtlərə ölkədə təbii ehtiyatların olması, müvafiq iqlim şəraitinin mövcudluğu, lazımi miqdarda işçi qüvvəsinin, zəruri infrastruktur və s. mövcudluğu aiddir;

- Tələb şərtlərinə - ölkənin daxili bazarında təklif olunan əmtəə və xidmətlərə olan tələbin xarakterik cəhətləri (o cümlədən, ölkədə tələbin həcmi, ölkə alıcılarının tələbkarlıq səviyyəsi),

- Firmanın rəhbər tutduğu strategiya, strukturu və mövcud rəqibləri - ölkədə firmaların təsis olunması və idarəçiliyin xarakterini müəyyən edən mövcud şərait və eləcə də daxili bazarda rəqabət mühitinin xarakteri,

- Yaxın və yardımçı sahələr - yəni ölkədə firmanın fəaliyyətinə təsir edən, onun uğurunu müəyyən edən yaxın və yardımçı sahələrin mövcud olması.

Milli rəqabətqabiliyyətlilik “romb”-unun determinantları bir-birini qarşılıqlı sürətdə gücləndirən bir sistemdir olub, burada hər bir determinant digərlərinə təsir göstərir, bir determinantda mövcud olan üstünlük digər determinantlarda üstünlük yarada, yaxud mövcud üstünlüyü daha da artırma bilər.

Porter bu dörd əsas determinantdan əlavə rəqabətqabiliyyətliliyə əhəmiyyətli təsir göstərən daha iki determinantı da xüsusi qeyd edir ki, bunlar:

- Təsadüflər - əhəmiyyətli kəşflər, ölkədə baş verən siyasi dəyişikliklər, eləcə də, dünya iqtisadiyyatında qəflətən baş verən dəyişikliklər və

- Ölkədə iqtisadi mühiti müəyyən edən digər göstəricilərin təsirini gücləndirə, yaxud zəiflədə bilən dövlət siyasəti.

Bu iki determinantı da əlavə etdikdə Porterin rəqabətqabiliyyətlilik “rombu”- “rəqabətqabiliyyətlilik alması”na çevrilir. (Şəkil 1)

Porter rəqabətqabiliyyətliliyi müəyyən edən amilləri iki qrupa bölür: əsas və ya varislə keçən amillər və sonradan inkişaf etdirilmiş amillər. Əsas amillərə ölkənin

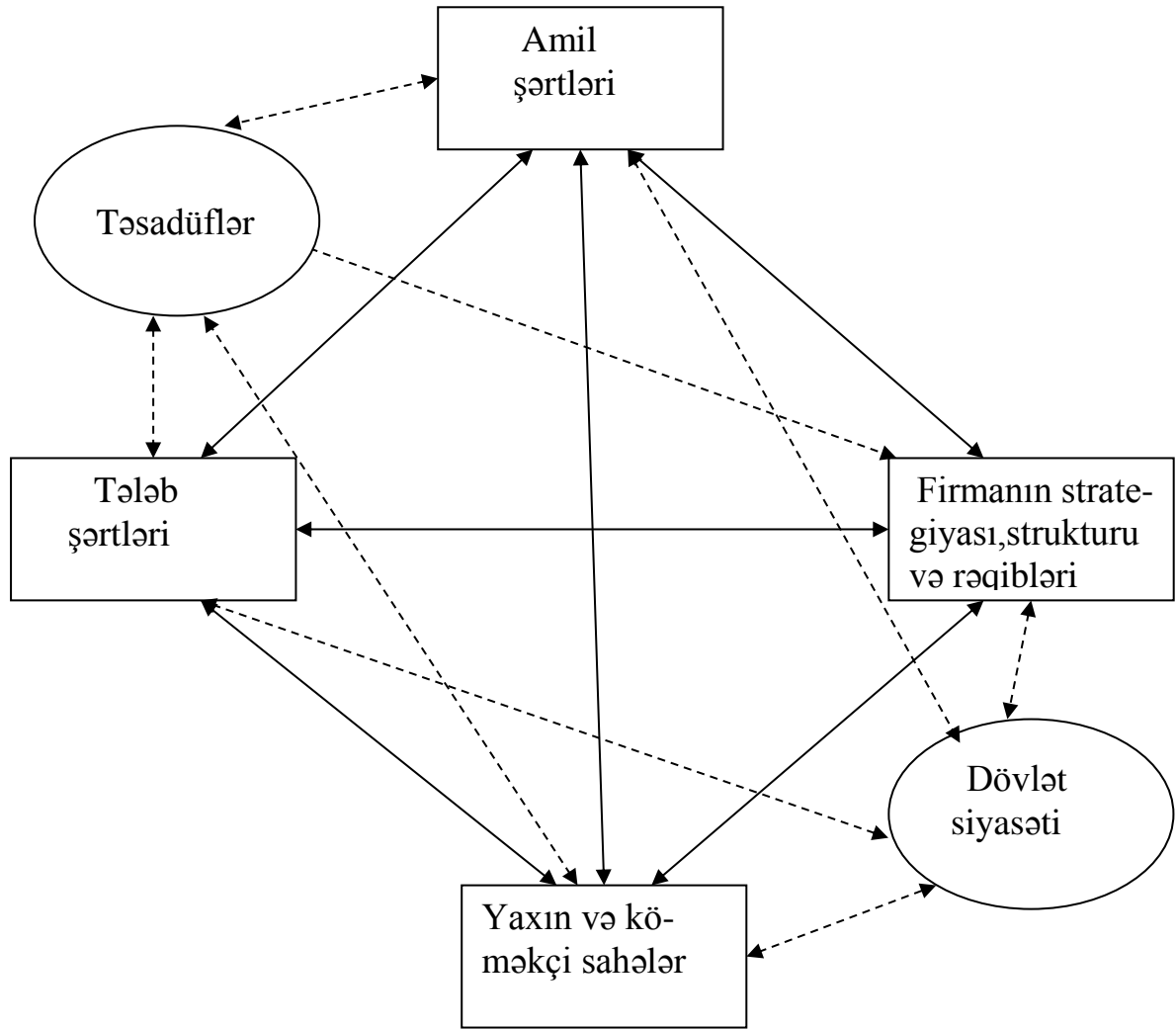
təbii ehtiyatları, ölkədə mövcud olan iqlim şəraiti, coğrafi vəziyyəti, aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsi və s. kimi amillər aiddir. Sonradan inkişaf etdirilmiş amillərə isə ölkədə yaradılmış müasir infrastruktur, yüksək peşə ixtisaslı kadrlar, elmi-tədqiqat işlərin həyata keçirildiyi mərkəzlər kimi amillər daxildir. Bir qayda olaraq, varisliklə keçən amillər hesabına əldə olunmuş rəqabət üstünlükləri davamlı olmur və əsasən hasilat sənayesində və eləcə də, kənd təsərrüfatı ilə əlaqədar olan sahələr üçün əhəmiyyət kəsb edir. Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi üçün əsasən inkişaf etdirilmiş amillər xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İnkişaf etdirilmiş amillər miras qalmır, onlar ölkənin milli iqtisadiyyatı tərəfindən yaradılır. İnkişaf etdirilmiş amillər daha yüksək tərtibli rəqabət üstünlüklərinin qazanılmasına imkan verir.

Onu da qeyd etmək zəruridir ki, məhz əsas amillərə görə əlverişli olmayan şərait real rəqabət üstünlüklərinin qazanılmasının əsasını təşkil edir. Məsələn, ölkədə aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsinin qiymətinin yuxarı olması firmaları məcbur edir ki, onlar bu cür əməkdən imtina etməyə şərait yaradan yeni texnologiyalar yaratsınlar.

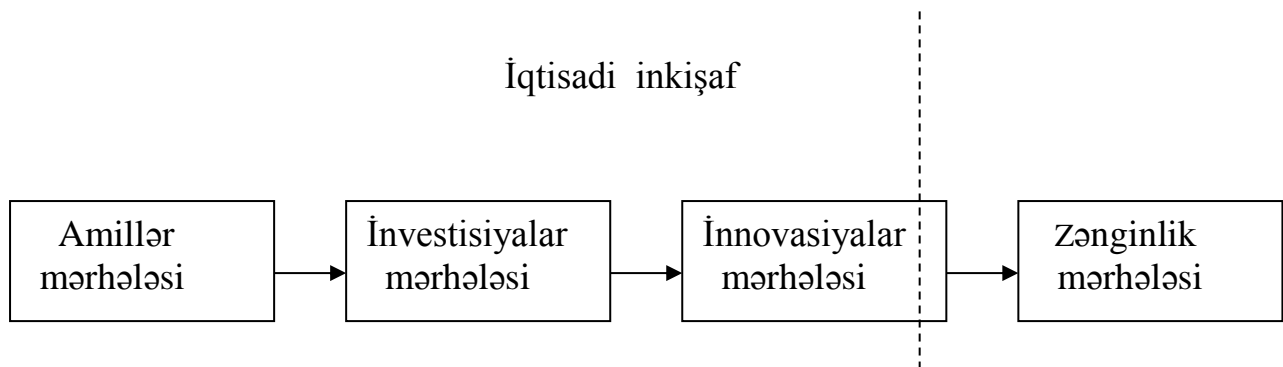
Bir şeyi də qeyd etmək lazımdır ki, yuxarıda göstərilən determinantlardan yalnız birinə əsaslanan rəqabət üstünlükləri bir qayda olaraq müvəqqəti və dayanıqsız olur. Öncül sahələrdə əhəmiyyətli iqtisadi artımı təmin edə biləcək rəqabət üstünlükləri qazanmaq və bu üstünlükləri qoruyub saxlamaq yalnız o halda mümkündür ki, “almas”ın bütün determinantlarında üstünlük əldə olunmuş olsun. Davamlı rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasını yalnız yüksək inkişaf etmiş determinantların sinergetik effekti təmin edə bilər.

Porter görə ölkələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin inkişafını amillərin inkişaf səviyyəsi və eləcə də onların qarşılıqlı təsiri səviyyəsinə görə aşağıdakı mərhələlərə ayırır:

- Amillər mərhələsi,
- Investisiyalar mərhələsi,
- İnnovasiyalar mərhələsi,
- Zənginlik mərhələsi. (Şəkil 2)

Şəkil 1. Rəqabətqabiliyyətlilik “ alması”.

Şəkil 2. Rəqabətqabiliyyətliliyin inkişaf mərhələləri

Birinci mərhələdə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi ancaq istehsal amilləri hesabına təmin olunur. Bu mərhələdə iqtisadiyyat qlobal böhranların təsirinə çox

həssas olur, amillərin azalması rəqabətqabiliyyətliliyin aşağı düşməsinə səbəb olur. Bu mərhələdə olan ölkələrdə biznes qiymət əsasında rəqabət aparır. Aşağı əmək haqqı aşağı əmək məhsuldarlığının göstəricisidir. Bu ölkələrin dünya bazarında rəqabət aparması üçün ən azı stabil makroiqtisadi mühit, normal fəaliyyət göstərən ictimai və özəl institutlar, sağlam və savadlı işçi qüvvəsi olmalıdır.

İnvestisiyalar əsasında rəqabətqabiliyyətlilik mərhələsində iqtisadiyyatın rəqabət üstünlükləri milli firmaların aqressiv investisiyalaşdırılmağa hazırlığı və ölkənin investisiya imkanları, ali təhsil və professional hazırlığın keyfiyyəti, əmək bazarının effektivliyi, biznesin inkişafına kömək edən əmək qanunvericiliyinin olması ilə müəyyən olunur. Bu mərhələdə həmçinin istehsalın modernləşməsi baş verir, əhalinin əmanətləri aktiv investisiyalara transformasiya olunur. Ölkədə yeni firmaların sayı artır ki, bu da daxili rəqabətin güclənməsinə səbəb olur. Zəruri amillərdən biri də ölkənin texnoloji hazırlıq, yəni şirkətlərin və bütünlükdə ölkənin yeni texnologiyaları tətbiq etməyə hazırlığıdır.

Üçüncü –innovasiyalar mərhələsində ölkənin rəqabət üstünlüklərinin bütün detalları maksimum aktivləşir. Bu mərhələ əmək haqlarının əhəmiyyətli yüksəlməsi və uyğun olaraq yüksək həyat səviyyəsi ilə xarakterizə olunur. Qiymət rəqabəti saxlanılsa da, bu amillərin aşağı qiymətinə yox, yüksək əmək məhsuldarlığına əsaslanır. İnnovasiyalar mərhələsində olan ölkələrin ayrı-ayrı şirkətləri və ümumiyyətlə biznes qlobal bazarlarda öz məhsullarının mütləq yeniliyi, unikalılığı və eksklyuzivliyi, çox yüksək keyfiyyəti və yüksələn mürəkkəbliyi ilə rəqabət aparır.

Bu mərhələyə çatan ölkələrdə aşağıdakı yüksək inkişaf etmiş institutlar olmalıdır:

- Açıq bazar iqtisadiyyatı, sərbəst qiymətəmələgəlmə, aşağı gömrük maneələri və yüksək rəqabətli bazar mühiti,
- Xüsusi mülkiyyətin üstünlük təşkil etməsi və yüksək səviyyəli müdafiəsi,
- Vergi ödəyicilərinin demokratik təmsilçilik institutları vasitəsi ilə nəzarət edə bildikləri vergi sistemi,
- Korrupsiyanın səviyyəsinin aşağı olduğu effektiv dövlət institutları,
- Şəffaf ictimai və maliyyə institutları,

- Yüksək siyasi rəqabət və dövlət və bürokratiya üzərində etibarlı nəzarət mexanizminin olduğu demokratik siyasi sistem,

- Qanunların aliliyi, müstəqil məhkəmə sistemi, vətəndaşların etibar etdiyi güclü hüquq mühafizə və məhkəmə qərarlarının icrası sistemi.

Zənginlik mərhələsində iqtisadiyyatın hərəkətverici qüvvəsi əldə olunmuş bolluqdur. Zənginlərin tələbi xüsusi sahələrin yaranmasına səbəb olur ki, ölkə bu sahələrdə rəqabət üstünlüklərini saxlayır. Rəqabət strategiyası sosial sülh strategiyasının axtarışı ilə əvəz olunur. Bu mərhələdə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi tədricən zəifləyir. Bu gün dünya ölkələrindən Böyük Britaniya rəqabətqabiliyyətliliyin zənginlik mərhələsindədir.

1.2 Beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin müəyyən edilməsi mexanizmləri.

Ölkənin milli rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin olunması üçün ilk növbədə onu düzgün qiymətləndirmək zəruridir. Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin düzgün qiymətləndirilməsi mühüm analitik əhəmiyyətə malikdir. Rəqabətqabiliyyətliliyin qiymətləndirilməsi müxtəlif amillərin və determinantların ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinə təsirinin təhlili, ölkədə uzunmüddətli perspektivdə dayanıqlı və tarazlı iqtisadi inkişafın təmin edilməsi üçün resursların düzgün paylanması, struktur siyasətinin aparılması, ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi prinsiplərinin işlənməsi, strateji vəzifələrin prioritetlərinin müəyyən olunması üçün istifadə oluna bilər.

Milli rəqabətqabiliyyətlilik yalnız digər ölkələrlə müqayisəli şəkildə qiymətləndirilə bilər. Beynəlxalq təcrübədə ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsinə üç yanaşma rast gəlinir:

- Xərclər və qiymətlərin müqayisəsi yolu ilə resurslardan istifadənin effektivliyinin qiymətləndirilməsi yolu ilə,

- Ölkənin ixrac və xarici ticarət kvotalarının göstəriciləri əsasında xarici ticarətlə reallaşdırılmış rəqabət üstünlüklərinin təhlili yolu ilə,

- Dünya İqtisadi Forumu (Davos), Menecmentin İnkişafı Beynəlxalq İnstitutu (Lozanna) və digər beynəlxalq qurumlar tərəfindən tərtib olunmuş rəqabətqabiliyyətlilik reytingləri əsasında.

Birinci yanaşmaya görə rəqabətqabiliyyətlilik əmək məhsuldarlığı, əmək haqqı və valyuta məzənnəsinin funksiyası olan əməyin ödənilməsi göstəricisi əsasında qiymətləndirilir. Bu üsul ancaq qiymət rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə oluna bilər ki, müasir dövrdə, postindustrial cəmiyyətin formalaşması şəraitində bu aktual deyil.

İkinci yanaşmaya görə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi xarici ticarət dövriyyəsinin strukturuna əsasən qiymətləndirilir. Ancaq bu yanaşma da məhduddur. Belə ki, ölkənin daxili rəqabətqabiliyyətliliyini qiymətləndirməyə imkan vermir. Məsələn: ödəniş balansının vəziyyətinə görə Azərbaycanda xarici rəqabətqabiliyyətlilik yaxşı qiymətləndirilə bilər, xarici ticarətin strukturuna nəzər saldıqda isə vəziyyətin o qədər də qənaətbəxş olmadığı aşkar olur.

Üçüncü yanaşmaya görə ölkələrin rəqabətqabiliyyətlilik reytingi milli təsərrüfatın ümumilikdə fəaliyyətinin effektivliyini xarakterizə edən çoxlu sayda indikatorlar əsasında hesablanır.

Beynəlxalq təcrübədə Davos “Ümumdünya İqtisadi Forumu” tərəfindən hər il dərc olunan “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı”nda ölkələrin rəqabətqabiliyyətliliyinin qiymətləndirilməsi üçün istifadə olunan Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksləri və Lozanna “Menecmentin İnkişafı Beynəlxalq İnstitutu” tərəfindən hazırlanan “Dünya Rəqabətqabiliyyətlilik İlliyi”ndə göstərilən reytinglər geniş istifadə olunur.

1986-cı ildə ilk dəfə Lozanna “MİBİ” tərəfindən Davos “ÜİF” –iştirakı ilə ilk “Dünya Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı” hazırlandı. 1996-ildən başlayaraq bu qurumlar fərqli metodikalar üzrə müstəqil tədqiqatlar aparırlar və bu tədqiqatların nəticələri iki illik nəşr - Davos ÜİF tərəfindən hazırlanmış “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı” və Lozanna MİBİ tərəfindən hazırlanmış “Dünya Rəqabətqabiliyyətlilik İlliyi” kimi dərc olunur.

Lozanna “MİBİ”-u tərəfindən hazırlanan “QRİ”-də ölkələrin rəqabətqabiliyyətlilik reytingini hesablamak üçün ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsini dövlət siyasətinin, biznesin, əmtəə bazarının və menecmentin effektivliyini, infrastrukturun vəziyyətini, texnoloji inkişafı, ölkədə elm, təhsil və səhiyyənin vəziyyətini, ətraf mühitin mühafizəsi səviyyəsini xarakterizə etməyə imkan verən çoxlu sayda göstəricidən istifadə olunur. 2009-cu ildə hesabatın hazırlanması üçün 329 göstəricidən istifadə olunub. Bunlardan 82-si iqtisadiyyatın inkişaf səviyyəsini, 70-i dövlət siyasətinin effektivliyini, 67-si biznesin, əmək bazarının və menecmentin effektivliyini, 110-u isə infrastrukturun vəziyyətini, texnoloji inkişafı, elm və təhsilin, səhiyyənin və ətraf mühitin mühafizəsinin vəziyyətini əks etdirir.

Lozanna “MİBİ” – nun dərc etdirdiyi “QRİ”-də məhdud sayda ölkələr üzrə qiymətləndirmə aparılır və Azərbaycan bu ölkələr içərisində yoxdur. Buna görə də tədqiqat üçün Davos “ÜİF” nun “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı”nda verilən məlumatlardan istifadə olunub.

Yuxarıda qeyd olunduğu kimi, ÜİF 1996-cı ildən başlayaraq “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı”nda öz metodikası əsasında hesablanmış ölkələrin rəqabətqabiliyyətlilik indekslərini dərc edir.

2000-ci ildə QRİ –nin hesablanması metodikasına dəyişikliklər olundu. Prof. Cefri Saks iqtisadi artım nəzəriyyəsinə əsaslanan “Artım Rəqabətqabiliyyətliliyi İndeksi”nin, prof. M. Porter isə mikroiqtisadi amilləri nəzərə alan və mikro səviyyədə rəqabətqabiliyyətliliyi qiymətləndirməyə imkan verən “Biznesin Rəqabətqabiliyyətliliyi İndeksi”nin hesablanması üçün metodikalar yaratdılar. 2004-cü ildən prof. Ksavye Sala-i-Martin rəqabətqabiliyyətliliyin həm makro-, həm də mikroiqtisadi amillərini özündə birləşdirən “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksi”ni daxil etdi və 2008- ci ilə qədər bu indeks “Biznesin Rəqabətqabiliyyətliliyi İndeksi” ilə birgə dərc olunurdu. 2008-ci ildən prof. M.Porterinin rəhbərliyi altında bu iki indeks birləşdirən vahid “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksi”nin hesablanması metodikası yaradıldı. Bu indeks milli iqtisadiyyatın saxlaya biləcəyi məhsuldarlıq həddinin determinantları əsasında hesablanır.

Davos ÜİF Qlobal rəqabətqabiliyyətlilik indeksinin hesablanması üçün iqtisadi artımı müəyyən edən 114 makroiqtisadi, sosial və s. meyardan istifadə edilib. Metodikaya görə 114 meyar əsasında on iki indikator hesablanır ki, onlar da üç subindeksin hesablanması üçün əsas kimi götürülür. Hesablamalar üçün məlumat bazası kimi BVF və DB-nin şərtləri də daxil olmaqla statistik məlumatlar (Hard date criteria) və DİF tərəfindən menecerlərin sorğusu proqramı çərçivəsində aparılan top menecerlərin sorğusu nəticələri (Executive Opinion Survey) istifadə olunur. Yekun rəqabətqabiliyyətlilik indeksi bu üç subindeks əsasında hesablanır. Həmin subindekslər və indikatorlar cədvəl 1-də verilir:

Cədvəl 1

Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinin hesablanması üçün istifadə olunan indikatorlar və subindekslər

Baza şərtlər	Effektivli artıran şərtlər	İnnovasiyalar və biznes mühiti
1. İnstitutlar 2. İnfrastruktur 3. Makroiqtisadi vəziyyət 4. Səhiyyə və ibtidai təhsil	1. Ali təhsil və peşə hazırlığı 2. Əmtəə bazarının effektivliyi 3. Əmək bazarının effektivliyi 4. Maliyyə bazarının inkişafı 5. Texnoloji hazırlıq 6. Bazarın ölçüsü	1. İnnovasiyalar 2. Biznes şəraiti

Göstərilən subindekslərin hər birinin Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinin yekun qiymətinə təsiri dərəcəsi ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin inkişaf mərhələsindən asılıdır (cədvəl 2).

Global Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinin hesablanmasında istifadə olunan indikatorları bir qədər ətraflı nəzərdən keçirək.

İnstitutlar. Bu indikator– fərdlər,firmalar və dövlətin gəlirlər və rifah yaratmaq sahəsində qarşılıqlı təsirdə olduğu çərçivəni müəyyən edir. Ölkədəki institutların keyfiyyəti rəqabətqabiliyyətlilik və artım üçün çox böyük əhəmiyyətə malikdir. Ölkədə mövcud olan institusional mühit investisiya qərarlarının qəbuluna və istehsalın təşkilinə əhəmiyyətli təsir göstərir, cəmiyyətdə gəlirlərin bölüşdürülməsində, inkişaf strategiyası və siyasətinin hazırlanmasında həlledici rol oynayır. Əgər ölkədə sahibkarların mülkiyyət hüquqları qorunmursa onlar istehsalın təkmilləşməsinə, keyfiyyətin yüksəldilməsinə investisiya qoymaqda maraqlı olmayacaq.

İnstitutların rəqabətqabiliyyətlilik üçün əhəmiyyəti yalnız qanunlar çərçivəsi ilə məhdudlaşmır. Dövlətin bazar prinsiplərinə və azadlıqlaraonların fəaliyyətinin effektivliyinə münasibəti də çox mühüm əhəmiyyət daşıyır: bürokratiya və süründürməçilik, korrupsiya, şəffaflığın olmaması, məhkəmə sisteminin siyasi asılılığı iqtisadi inkişafı ciddi zəflədən amillərdir.

İqtisadi ədəbiyyatda əsas diqqət dövlət institutlarına yönəlsə də, özəl institutlar da rifah və yaradıcılıq prosesinin mühüm elementidir. Ləyaqətli, düzgün, dövlət, digər firmalar və ictimaiyyətlə münasibətlərdə ciddi etik normaları əsas tutan biznes iqtisadiyyatın inkişafında çox mühüm müsbət rol oynayır.

İnstitutlar indikatoruna həmçinin ictimai maliyyənin idarə olunması da daxildir ki, bu meyar milli biznes mühitinə inamın təmin olunması üçün həlledici əhəmiyyətə malikdir.

İnfrastruktur. Geniş əhatəli və effektiv infrastruktur olmadan iqtisadiyyatın səmərəli fəaliyyəti mümkün deyil. Yaxşı inkişaf etdirilmiş infrastruktur r regionlar arasında məsafə effektini azaltmaqla milli bazarı digər ölkələr və regionlarla daha az məsrəflərlə əlqələndirməyə imkan yaradır. Bundan başqa, infrastruktur şəbəkəsinin keyfiyyəti və geniş əhatəli olması iqtisadi artıma, gəlirlərin qeyri bərabərliyinin və yoxsulluğun aradan qaldırılmasına əhəmiyyətli təsir göstərir. Yüksək inkişaf etmiş nəqliyyat və kommunikasiya infrastrukturunu şəbəkəsi zəif inkişaf etmiş icmaların əsas

iqtisadi fəaliyyət və xidmətlərə çıxışının zəruri ilkin şərtidir. Nəqliyyat infrastrukturunun yüksək keyfiyyəti sahibkarlara öz mallarını bazara vaxtında və güvənli çatdırmağa imkan verir.

İqtisadiyyat, həmçinin, müəssisələrin maneəsiz fəaliyyətini təmin edən fasiləsiz və defisitsiz elektrik təminatından da asılıdır.

Nəhayət, davamlı və geniş əhatəli telekommunikasiya şəbəkəsi informasiyanın sürətli və sərbəst axınına imkan verir. Bu isə öz növbəsində iqtisadi subyektlərin müvafiq informasiya əldə etməklə adekvat qərarlar qəbul etmə imkanlarını və bununla da iqtisadiyyatın ümumi effektivliyini artırır.

Makroiqtisadi mühit. Makroiqtisadi mühitin stabilliyi biznes üçün və ümumilikdə ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi üçün çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Özlüyündə makroiqtisadi stabillik milli məhsuldarlığı artırma bilməz, amma o da məlumdur ki, makroiqtisadi qeyri stabillik iqtisadiyyata ciddi zərər vurur. İnflyasiyanın səviyyəsinin artması firmaların fəaliyyətinin effektivliyini azaldır və onları yeni investisiyalar qoymaqdan çəkindirir. Ümumiyyətlə, makroiqtisadi stabillik olmadığı halda iqtisadiyyatın davamlı artımından danışmaq mənasızdır.

Davamlı büdcə kəsiri və dövlət borcunun yüksək həcmi bir sıra səbəblərdən məhsuldarlığa mənfi təsir göstərir:

- əvvəla, bu fiskal elastikliyi aşağı salır. Borclara xidmət üçün böyük məbləğlərin ayrılması hökuməti gələcək artım üçün zəruri olan ictimai səhiyyə, təhsil və ya infrastruktur kimi həlledici əhəmiyyətə malik sahələrə tələb olunan investisiya vəsaitini azaltmağa məcbur edir. Eyni zamanda hökumət yeni iqtisadi geriləmələr zamanı fiskal stimullardan istifadə edə bilmir;

- ikinci, dövlətin maliyyə ehtiyaclarını ödəmək üçün əlavə yeni borclar alması nəticəsində faiz dərəcələri artmağa meyillənir ki, nəticədə sahibkarlar üçün kapitalın qiymətinin yüksəlməsi investisiya aktivliyinə və gələcək artıma mənfi təsir göstərir. Bu fakt həm də onunla kəskinləşir ki, iqtisadi davranış gözləntilərlə müəyyən olunur. Borcarın qaytarılması çox halda vergilərin artması ilə müşayiət olunduğundan iqtisadi agentlər artım gözləntilərini investisiyaların azalması və qənaətin artmasına

uyğunlaşdırmağa çalışırlar. Borcun artması qismən qısa müddətli borcların təkrar maliyyələşdirilməsini artırmaqla hətta defolta da gətirib çıxara bilər.

Səhiyyə və ilk təhsil. Sağlam və savadlı işçi qüvvəsi ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyi və məhsuldarlıq üçün həyati əhəmiyyətə malikdir. Xəstə işçi öz potensialına uyğun çalışa bilməyəcək və az məhsuldar olacaq. Zəif sağlamlıq biznesin xərclərini artırır, belə ki, bu cür işçilər müntəzəm işdən qalır və az effektiv çalışırlar. Səhiyyəyə investisiya qoyuluşu yalnız iqtisadi deyil, həm də mənəvi nöqteyi nəzərdən mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Səhiyyə ilə yanaşı baza təhsilinin kəmiyyət və keyfiyyəti də əmək məhsuldarlığı üçün get-gedə artan əhəmiyyət kəsb edir. Baza təhsili ayrılıqda götürülmüş hər bir işçinin effektivliyini artırır. Bundan başqa, təhsil səviyyəsi aşağı olan fəhlələr yalnız sadə fiziki işləri yerinə yetirə bilər və qabaqcıl məhsulların istehsalı proseslərini və texnologiyaları çox çətinliklə mənimsəyirlər. Bu səbəbdən də baza təhsilinin olmaması daha mürəkkəb, mütərəqqi məhsullar istehsal edən firmaların fəaliyyətinə və ümumilikdə biznesin inkişafına mənfi təsir göstərir.

Uzun müddətli dövr üçün dövlət borclarını azaltmaq məqsədi ilə budcədə stimullaşdırıcı xərclərin azaldılması zərurəti yarandıqda belə, dövlətin bu sahələrə ayrılmalı olan resursların azaldılmasından çəkinməsi çox vacibdir.

Ali təhsil və peşə hazırlığı. Dəyər zəncirini inkişaf etdirmək, istehsal prosesləri və məhsulları mürəkkəbləşdirmək, təkmilləşdirmək istəyən iqtisadi agentlər üçün ali təhsil və peşə hazırlığı çox mühüm əhəmiyyət daşıyır. Xüsusilə bu günkü qloballaşan iqtisadiyyat ölkələrin dəyişən mühitə və istehsal sisteminin daim təkmilləşən ehtiyaclarına çevik uyğunlaşa bilən yaxşı təhsil almış işçi qüvvəsinin yetişdirilməsini tələb edir. Bu indikator ikinci və üçüncü təhsilin biznes nümayəndələri tərəfindən necə qiymətləndirildiyini əks etdirir. Bu zaman işçilərin peşə hazırlığının davam etmə müddəti də nəzərə alınır. Bilavasitə işin gedişində professional hazırlığın əməkdaşların vərdişlərinin davamlı artırılmasının davam etdirilməsi baxımından böyük əhəmiyyəti olsa da, bir sıra ölkələrdə bu fakt diqqətdən kənar qalır.

Əmtəə bazarının effektivliyi. Ölkələrin effektiv əmtəə bazarına malik olması ölkə daxilində yaradılan mal və xidmətlərin çeşidinin tələb-təklif şəraitinə müvafiq

olmasını və eləcə də ölkədə bu mallarla ticarətin yüksək effektivliyini təmin edir. Sağlam bazar rəqabəti bazarın effektivliyini, biznesin məhsuldarlığını təmin etməklə bazarda tələbə daha çox uyğun gələn mallar istehsal edən şirkətlərin inkişafına imkan yaradır. Mal mübadiləsi üçün ən yaxşı mümkün mühit dövlətin müdaxiləsinin biznes fəaliyyətinə minimum maneə yaratmasını tələb edir.

Ağır vergilər və birbaşa xarici investisiyalar sahəsində ayrı seçkilik və yüksək məhdudlaşdırıcı qaydalar xarici sahibkarlığı və beynəlxalq ticarəti məhdudlaşdırır. Yaxın keçmişdə baş verən böhran da dünya ölkələrinin iqtisadi qarşılıqlı asılılığını və iqtisadi artımın açıq bazardan asılılıq dərəcəsini qabarıq şəkildə göstərdi.

Tələb şəraiti, alıcıların zövqləri və tələbkarlığı da əmtəə bazarının effektivliyi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Mədəni və ya tarixi səbəblərdən alıcılar bir ölkədə digərindən daha tələbkar ola bilər. Bu isə şirkətləri daha innovativ, istehlakçıların zövqlərinə yönəlik olmağa və bununla da bazarda uğur qazanmaq üçün zəruri addımlar atmağa sövq edir.

Əmək bazarının effektivliyi. Əmək bazarının effektivliyi və elastikliyi işçilərin daha effektiv çalışması və işə yaxşı münasibətinin etimullaşdırılması baxımından çox mühümdür. Əmək bazarı işçiləri bir fəaliyyət sahəsindən digərinə tez və az məsrəflərlə keçirməyə və əmək haqlarının sosial gərginlik yaranmadan dəyişməsinə imkan verən elastikliyə malik olmalıdır. Bu deyilənlərin vacibliyi, yaxın keçmişdə, qeyri elastik əmək bazarına malik olan İspaniya kimi ölkələrin ümumi iqtisadi tənəzzüldən çıxarkən qarşılaşdığı çətinliklər fonunda daha qabarıq şəkildə özünü göstərmişdi.

Effektiv əmək bazarı həmçinin işçilərin stimulları ilə cəhdləri arasında möhkəm əlaqəni və qadınlar və kişilər arasında bərabərliyi təmin etməlidir.

Maliyyə bazarının inkişafı. Hələ də davam edən, nəticələri tam aradan qaldırılmamış maliyyə iqtisadi böhran iqtisadi fəaliyyət üçün effektiv fəaliyyət göstərən, şəffaf maliyyə sektorunun müstəsna rolunu bir daha göstərdi. Effektiv maliyyə sektoru ölkə vətəndaşlarının əmanətlərinin və eləcə də, kənardan daxil olan maliyyə resurslarının daha məhsuldar istifadəsini təmin edir. Bu isə resursların daha

yüksək gəlirli sahibkarlıq və investisiya layihələrinə yönəldilməsinə stimül yaradır. Məhsuldarlıq üçün biznes investisiyalarının mühüm əhəmiyyəti vardır. İqtisadiyyatın dinamik inkişafı təkmil maliyyə alətləri, vençur kapitalı və mübadilə zamanətlərinin daha effektiv tənzimləndiyi inkişaf etmiş maliyyə bazarının olmasını tələb edir. Bu özəl sektorun bank sektorundan zəruri kapital əldə etməsinə imkan yaradır. Son zamanlar bir sıra inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə həm özəl, həm də dövlət sektorlarında yaşanmış likvidlik problemi kapital əldə etmək imkanlarının müstəsna əhəmiyyətini bir daha qabarıq şəkildə büruzə verdi. Bütün bu funksiyalarının yerinə yetirilməsi üçün bank sektoru maksimum etibarlı və şəffaf olmalı, maliyyə bazarı investorlar və digər iqtisadi agentlərin maraqlarının tam şəkildə qorunmasını təmin etmək imkanına malik olmalıdır.

Texnoloji hazırlıq. Bu günkü qloballaşan dünyada texnologiyalar firmaların rəqabət aparması və uğur qazanmasının ən mühüm elementinə çevrilir. Texnoloji hazırlıq indikatoru ölkə iqtisadiyyatında İKT-in bütün vasitələrindən gündəlik fəaliyyətdə, effektivlik və rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsi üçün necə uğurlu istifadə edilməsini xüsusi vurğulamaqla „mövcud texnologiyaların sənayenin məhsuldarlığının yüksəldilməsi üçün hansı çevikliklə uyğunlaşdırıldığını əks etdirir. Bu səbəbdən də İKT-na çıxış və istifadə imkanları ölkənin ümumi texnoloji hazırlığının təminatçısı kimi çıxış edir.

İstifadə olunan texnologiyaların ölkə sərhədləri daxilində və ya kənarında yaradılmış olmasının məhsuldarlığın yüksəldilməsi qabiliyyəti baxımından heç bir fərqi yoxdur. Əsas məsələ ölkədə fəaliyyət göstərən firmaların qabaqcıl texnologiya və məhsullara çıxışının və onlardan istifadə imkanlarının olmasıdır.

Bazarın ölçüsü. Məlum olduğu kimi, iri bazar firmalara istehsalın miqyası hesabına qənaət əldə etməyə imkan verir ki, bu da məhsuldarlığa təsir göstərir. Ənənəvi olaraq firmaların fəaliyyət göstərdiyi bazarlar milli sərhədlərlə məhdudlaşır. Bu günkü qloballaşma şəraitində isə, beynəlxalq bazarlar (xüsusilə kiçik ölkələr üçün) daxili bazarın davamı, əvəzləyicisi kimi çıxış edir və firmaların fəaliyyət dairəsini genişləndirməyə imkan yaradır. Bu isə bir daha sərbəst ticarətin artımla sıx əlaqəli olduğunu təcrübi olaraq sübut edir. Xüsusilə, kiçik daxili bazara

malik ölkələr üçün xarici ticarət artıma müsbət təsir göstərir, belə ki, ixrac ölkə firmaları üçün bazarın ölçüsünü müəyyən edən daxili tələbin əvəzləyicisi kimi çıxış edir. Bazarın ölçüsünün müəyyən olunmasında həm daxili, həm də xarici bazarın nəzərə alınması da elə bununla əlaqədardır.

Biznes mühiti. Əlverişli biznes mühiti mal və xidmətlərin istehsalının yüksək effektivliyinə kömək etməklə məhsuldarlığın və bununla da milli rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəlməsinə aparır. Bu göstərici ölkənin ümumi biznes şəbəkəsinin keyfiyyətini və həmçinin, ayrı-ayrı firmaların fəaliyyəti və strategiyasının keyfiyyətini özündə ehtiva edir.

Ölkənin biznes şəbəkəsinin və yardımçı sənaye sahələrinin, yerli təchizatçıların miqdarı və keyfiyyəti və onların qarşılıqlı təsir dərəcəsi ilə ölçülən keyfiyyəti bir neçə səbəbdən mühümdür:

- spesifik sektordan olan şirkətlər və təchizatçıların coğrafi yaxın qruplarda (klasterlərdə) qarşılıqlı birləşməsi effektivliyi yüksəldir, innovasiyalar üçün geniş imkanlar yaranır, yeni firmaların bu şəbəkəyə daxil olmasına maneələr zəifləyir.

- ayrı-ayrı firmaların fəaliyyəti və strategiyaları (marketinq, dəyər zəncirinin olması, unikal və təkmilləşdirilmiş məhsulların istehsalı) mükəmməl və modern biznes prosesinə gətirib çıxarır.

Innovasiyalar. Rəqabətqabiliyyətliliyin mühüm indikatorlarından biri də innovasiyalardır. İnfrastruktur yaradılması, insan kapitalının inkişaf etdirilməsi, makroiqtisadi stabilliyi təmin etmək, institutları təkmilləşdirməklə davamlı gəlirlər əldə etmək mümkün olsa da, uzunmüddətli perspektivdə bütün bu amillərin verimliliyinin aşağı düşməsi müşahidə olunur. Eyni fikir əmək, əmtəə və maliyyə bazarları üçün də doğrudur. Uzun müddətli perspektivdə həyat standartlarının yüksəldilməsi yalnız texnoloji innovasiyalarla mümkündür.

İnnovasiyalar, xüsusilə biliklərin yeni sahələrini yaradan, ekzogen texnologiyaları uğurla uyğunlaşdıran və tətbiq edən ölkələr üçün zəruridir.

Zəif inkişaf etmiş ölkələr mövcud texnologiyaları uyğunlaşdırmaq və digər sahələrdə tədricən artan təkmilləşdirmələr aparmaqla məhsuldarlığı yüksəldə bilsə də, inkişafın innovasiya mərhələsində olan ölkələr üçün bu, məhsuldarlığın artırılması

üçün kifayət deyil. Bu ölkələrin firmaları rəqabətqabiliyyətliliyini saxlamaq üçün ən müasir məhsul və proseslər yaratmalıdırlar. Bu isə həm dövlət ,həm də özəl sektor tərəfindən dəstəklənən və innovasiya fəaliyyəti üçün əlverişli mühitin yaradılmasını tələb edir.

Yüksək effektiv innovasiya fəaliyyəti elmi tədqiqat işlərinə kifayət qədər investisiyaların (xüsusilə özəl sektor tərəfindən) qoyulmasını, yüksək səviyyəli elmi-tədqiqat institutlarının mövcudluğunu, universitetlər və sənaye arasında geniş əməkdaşlığı, intellektual mülkiyyətin lazımi səviyyədə müdafiəsini nəzərdə tutur. Dünya iqtisadiyyatında bu gün mövcud olan qeyri-müəyyənlik şəraitində elmi-tədqiqat işlərinə xərclərin azaldılmaması gələcəkdə davamlı artımın təmin olunması baxımından çox vacibdir.

Göstərilən indikatorların iqtisadi məzmunu ayrı-ayrılıqda nəzərdən keçirildikdən sonra onu da qeyd etmək lazımdır ki, onlar bir-biri ilə sıx əlaqədardır və bir - birini qarşılıqlı gücləndirə və ya zəiflədə bilirlər. Məsələn ,innovasiyalar yüksək səviyyəli təhsil və peşə hazırlıqlı, yeni texnologiyaları mənimsəmək qabiliyyətinə malik işçi qüvvəsi və eləcə də elmi tədqiqatların maliyyələşdirilməsi üçün kifayət qədər maliyyə imkanları, yaxud, yeni innovasiyaların bazara çıxarılmasını təmin edəcək effektiv əmtəə bazarı olmadan mümkün deyil.

Fəsil2. Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri.

2.1. Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin mövcud vəziyyətinin təhlili

Təhlilə başlamazdan əvvəl qeyd edək ki, Azərbaycanın Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik indeksi hesablanarkən ölkəmiz amillər mərhələsindən investisiyalar mərhələsinə keçən ölkə kimi götürülüb.

Cədvəl 3 – də 2015- 2018 ci illərdə Azərbaycanın Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksləri digər MDB ölkələri ilə müqayisəli verilmişdir.Cədvəl 4 - 6-da 2016-2017-ci illərdə MDB ölkələrinin qlobal rəqabətqabiliyyətliliyin əsas blokları (subindekslər) üzrə göstəriciləri verilir. Cədvəl

7-də isə Azərbaycanın 2017-2018- ci illərdə Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndekslərinin hesablanması üçün istifadə olunan əsas indikatorlar üzrə göstəricilər verilmişdir.

Cədvəl 2.

Rəqabətqabiliyyətliliyin qiymətləndirilməsi üçün götürülən subindekslərin Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndeksinin hesablanmasında payının ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin inkişaf dərəcəsi ilə əsaslılığı

	Baza tələblər	Effektivliyi artıran amillər	İnnovasiyalar və biznes mühiti
Amillər mərhələsi	60	35	5
İnvestisiyalar mərhələsi	40	50	10
İnnovasiyalar mərhələsi	20	50	30

Cədvəl 3.

**2015-2018 – ci illərdə MDB ölkələrinin “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik
Hesabatı”nda mövqeləri**

İllər	2015-2016		2016-2017		2017-2018	
Dövlətlər	Bal	Yer	Bal	Yer	Bal	Yer
Azərbaycan	4.5	40/140	4.6	37/138	4.7	35/137
Rusiya Federasiyası	4.4	45/140	4.5	43/138	4.6	38/137
Ukrayna	4.0	79/140	4.0	85/138	4.1	81/137
Moldova	4.0	84/140	3.9	100/138	4.0	89/137
Gürcüstan	4.2	66/140	4.3	59/138	4.3	67/137
Ermənistan	4.0	82/140	4.1	79/138	4.2	73/137
Qazaxıstan	4.5	42/140	4.4	53/138	4.3	57/137
Qırğız Respublikası	3.8	102/140	3.7	111/138	3.9	102/137
Tacikistan	4.0	80/140	4.1	77/138	4.1	79/137

**2015-2016 –cı illərdə MDB ölkələrinin qlobal rəqabətqabiliyyətliliyin əsas
blokları (subindekslər) üzrə göstəriciləri**

Cədvəl 4.

Subindekslər	Baza şərtləri		Effektivliyi artırən şərtlər		İnnovasiyalar və biznes mühiti	
	Bal	Yer	Bal	Yer	Bal	Yer
Azərbaycan	4.9	43/140	4,0	69/140	3,6	66/140
Rusiya Federasiyası	4.9	47/140	4,5	40/140	3,5	76/140
Ukrayna	4.1	101/140	4,1	65/140	3,6	72/140
Moldova	4.3	89/140	3,8	94/140	2,9	128/140
Gürcüstan	4.8	50/140	4,0	77/140	3,1	118/140
Ermənistan	4.4	81/140	3,8	84/140	3,3	101/140
Qazaxıstan	4.9	46/140	4,4	45/140	3,5	78/140
Qırğız Respublikası	4.0	106/140	3,6	99/140	3.0	122/140
Tacikistan	4.3	84/140	3,6	104/140	3,6	71/140

Cədvəl 3-dən görüldüyü kimi , 2015-2016 –cı illərdə ildə Azərbaycan 4,5 balla 140 ölkə içərisində 40–cı yeri, MDB ölkələri içərisində isə Rusiya Federasiyası (45-ci yer) və Qazaxıstandan (42-cı yer) sonra üçüncü yeri tutur. 2016-2017-ci illər ərzində Azərbaycanın rəqabətqabiliyyətliliyi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmiş və ölkəmiz 4,6 balla 138 ölkə içərisində 37-ci yeri tutmuşdur ki, bu MDB ölkələri içərisində ən yüksək mövqedir. Bu ölkələr içərisində rəqabətqabiliyyətliliyinə görə Azərbaycandan sonra gələn Rusiya Federasiyası 4,5 balla 43-cü mövqedə qərarlaşıb.

2017-2018-ci ildə də ölkəmiz daha da rəqabət qabiliyyətlilik mövqeyini gücləndirmişdir. Cədvəldən görünür ki 4,7 balla 137 ölkə içərisində 35-ci yer olmuşdur. Bu da MDB ölkələri içərisində ən yüksək nəticədir və Azərbaycan öz lider mövqeyini saxlamışdır. Rusiya Federasiyası 38-ci mövqedə, MDB ölkələri arasında ikinci, Qazaxstan isə 4,3 balla 57-ci mövqedədir, yəni üçüncü yerdədir .

Cədvəl 5.

2016-2017–ci ildə MDB ölkələrinin qlobal rəqabətqabiliyyətliliyin əsas blokları (subindekslər) üzrə göstəriciləri *

Subindekslər	Baza şərtləri		Effektivliyi artırən şərtlər		İnnovasiyalar və biznes mühiti	
	Bal	Yer	Bal	Yer	Bal	Yer
Azərbaycan	4,9	49/138	4,2	59/138	3,8	49/138
Rusiya Federasiyası	4,7	59/138	4,6	38/138	3,6	66/138
Ukrayna	4,0	102/138	4,0	74/138	3,5	73/138
Gürcüstan	4,9	46/138	4,1	69/138	3,2	113/138
Ermənistan	4,4	83/138	4,0	80/138	3,5	81/138
Qazaxıstan	4,6	62/138	4,4	50/138	3,5	76/138
Qırğız Respublikası	3,9	108/138	3,5	112/138	3,0	123/138
Tacikistan	4,4	78/138	3,7	99/138	3,7	60/138

Cədvəl 6

2017-2018- ci ildə MDB ölkələrinin qlobal rəqabətqabiliyyətliliyinin əsas blokları (subindekslər) üzrə göstəriciləri

Subindekslər	Baza şərtləri		Effektivliyi artırən şərtlər		İnnovasiyalar və biznes mühiti	
	Bal	Yer	Bal	Yer	Bal	Yer
Azərbaycan	4,9	47/137	4,4	46/137	4,2	33/137
Rusiya Federasiyası	4,9	48/137	4,6	38/137	3,8	57/137
Ukrayna	4,2	96/137	4,1	70/137	3,5	77/137
Moldova	4,2	95/137	3,7	94/137	3,0	124/137
Gürcüstan	4,8	54/137	4,1	75/137	3,2	112/137
Ermənistan	4,5	77/137	4,0	78/137	3,6	67/137
Qazaxıstan	4,6	69/137	4,3	56/137	3,4	95/137
Qırğız Respublikası	4,1	97/137	3,6	108/137	3,0	128/137
Tacikistan	4,4	81/137	3,7	95/137	3,7	62/137

Cədvəl 4-6- dan göründüyü kimi Azərbaycanın qlobal rəqabətqabiliyyətliliyini müəyyən edən subindekslərdən “baza şərtləri” və “investisiyalar və biznes mühiti” üzrə hər üç ildə mövqe kifayət qədər yüksəkdir. Ölkənin mövqeyinin aşağı

düşməsinə səbəb olan “effektivliyi artırın şərtlər” subindeksidir. Bu subindeksə görə Azərbaycan 2015-2016-ci ildə 69-cu, 2016-2017-ci ildə 59 –cu, 2017-2018-ci ildə isə 46-ci mövqeləri tutub. Belə qeyd edə bilərik ki, hər il daha yaxşıya doğru gedib. Ancaq digər subindekslərlə müqayisədə ölkənin bu subindeks üzrə göstəricisi bir qədər geri qalır. Cədvələ baxsaq görürük ki, digər iki indeks üzrə hər üç cədvəldə lider mövqedəyik, ancaq “effektivliyi artırın şərtlər” subindeksində müəyyən qədər digər MDB ölkələrindən geri qalırıq. Ancaq ümumi səviyyəyə baxsaq, daima artan templə inkişaf davam edir.

Cədvəl 7-də Azərbaycanın 2015-2018-ci illərdə “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik İndeksi”nin hesablanması istifadə olunan əsas indikatorlar üzrə göstəriciləri verilmişdir.

Cədvəl 7

Azərbaycanın 2015-2018-ci illərdə “Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik indeksinin hesablanması istifadə olunan əsas indikatorlar üzrə göstəriciləri

	İllər	2015-2016		2016-2017		2017-2018	
		Bal	Yer	Bal	Yer	Bal	Yer
İndikatorlar							
İnstitutlar		3,9	64/140	4,2	48/138	4,6	33/137
İnfrastruktur		4,1	65	4,3	55	4,5	51
Makroiqtisadi mühit		6,4	10	5,2	39	4,8	65
Səhiyyə və ibtidai təhsil		5,2	102	5,7	75	5,7	74
Ali təhsil və peşə hazırlığı		3,9	89	4,2	78	4,5	68
Əmtəə bazarının effektivliyi		4,3	66	4,5	50	4,8	31
Əmək bazarının effektivliyi		4,6	30	4,8	26	5,0	17
Maliyyə bazarının inkişaf səviyyəsi		3,3	114	4,5	97	3,8	79
Texnoloji hazırlıq		4,3	65	4,5	55	4,6	56
Bazarın ölçüsü		3,9	67	3,9	63	4,0	63
Biznes şəraiti		3,9	73	4,0	60	4,4	40
İnnovasiyalar		3,3	61	3,6	44	4,0	33

Cədvəldən göründüyü kimi, “effektivliyi artıran şərtlər “ subindeksinə daxil olan indikatorlardan “Ali təhsil və peşə hazırlığı”, “ Əmtəə bazarının effektivliyi”, “Əmək bazarının effektivliyi”, “ Maliyyə bazarının inkişaf səviyyəsi”, “Marketin ölçüsü”, indikatorları ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəlməsinə səbəb olur. Belə ki, hər il üzrə irəliləyiş baş verib. Həmçinin deyə bilərik ki, daima artan tempdə inkişaf olub və bunlarda ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasına müsbət təsirini göstərir. Məsələn, “Maliyyə bazarının inkişaf səviyyəsi” indikatoruna baxsaq çox yüksək səviyyədə inkişafa, artıma nail olduğunu görə bilərik. 2015-2016 –cı illərdə 114 –cü yerdə, 2016-2017-ci ildə 97-ci yerdə, 2017-2018- ci ildə isə 79-cu yerə yüksəlmişdir. Həmçinin digər indikatorlar üzrə də bu inkişafı görə bilərik. Sadəcə “Texnoloji hazırlıq” indikatorunda cüzi də olsa bir geriləmə olduğunu görürük.

2015-2018 –ci illər ərzində “Baza şərtləri “ subindeksinə daxil olan ”Makroiqtisadi mühit” indikatorunda ciddi şəkildə geriləmə olduğunu görürük. Belə ki, 2015-2016- cı ildə 10- cu yerdə, 2016-2017-cı ildə 39, 2017-2018 – ci ildə isə 65- ci yerdə olmuşdur. Bu nəticəyə gəlirik ki, bu indikator üzrə yüksək bir geriləmə baş verib .

İndikatorların müəyyən olunması üçün istifadə olunan meyarlar üzrə Azərbaycanın göstəricilərini daha ətraflı təhlil edək.

Bu meyarlardan bir qrupuna görə ölkənin mövqeyi kifayət qədər yüksəkdir və 2015-2018-ci illər ərzində ciddi dəyişiklik müşahidə olunmur. Digər bir qrup meyarlara görə ölkənin mövqeyi aşağıdır və bu mövqe də həmin dövr ərzində nisbətən sabit qalıb. Daha bir qrup meyarlar üzrə ölkənin mövqeyində əhəmiyyətli müsbət dinamika müşahidə olunur. Dördüncü qrup meyarlar üzrə əksinə, mənfi dinamika mövcuddur.

Daha bir qrup meyarlar üzrə ölkənin mövqeyində 2015-2016-cu illərdə nisbətən irəliləyiş müşahidə olunsada 2016-cı ildən etibarən bu meyarlar üzrə mövqe geriləyib.

İndi isə bu indikatorlara daxil olan sahələr üzrə ayrılıqda illər üzə müqayisə aparaq. Əvvəcə “İnstitutlar” indikatoruna daxil olan alt sahələrə baxaq və hər birinin hansı meyarla daxil olduğu araşdıraq. Birinci qrup meyarlara daxil olan sahələr “İnstitutlar” indikatorunun içərisində “Siyasətçilərə ictimai inam”, hansı ki, illər üzrə 47-ci, 35-ci və 20-ci yerdə qərarlaşmışdır.

Birinci qrup meyarlara “İnstitutlar” indikatoruna daxil olan “Siyasətçilərə ictimai inam”, “Biznesin cinətətkarlıq və zorakılıqla əlaqədar xərcləri”, “İnfrastruktur” – indikatoruna daxil olan “Ümumi infrastrukturun keyfiyyəti”, “Dəmir yol infrastrukturunun keyfiyyəti”, “Makroiqtisadi mühit” indikatoruna daxil olan “Milli əmanət norması” və “Dövlət borcu”, “Səhiyyə və ilk təhsil” indikatoruna daxil olan “QİÇS-in yayılması”, “Əmək baxarının effektivliyi” indikatoruna daxil olan “İşçi- işəgötürən münasibətlərində əməkdaşlıq”, “İşə götürmə və işdən azad etmə təcrübəsi”, “Qadınların işçi qüvvəsində iştirakı”, “Maliyyə bazarının inkişafı səviyyəsi” indikatoruna daxil olan “Qanunla təsbit olunmuş hüquqlar indeksi”, “Texnoloji hazırlıq” indeksinə daxil olan “Firmaların texnologiyaları mənimsəmə səviyyəsi”, “Bazarın ölçüsü” indikatoruna daxil olan “Xarici bazarın ölçüsü indeksi”, “Biznes mühiti” indikatoruna daxil olan “İstehsal prosesinin vəziyyəti”, “İnnovasiyalar” – indikatoruna daxil olan “İnnovasiya potensialı” kimi meyarlar daxildir.

Ölkənin mövqeyinin aşağı olduğu, yekun rəqabətqabiliyyətliliyini aşağı salan və 2015-2018-ci illərdə ciddi dəyişikliyin müşahidə olunmadığı meyarlar “İnfrastruktur” indikatoruna daxil olan “Elektrik təchizatının keyfiyyəti”, “Fiksə olunmuş telefon xətləri”, “Makroiqtisadi mühit” indikatoruna daxil olan “Faiz dərəcələrinin səpələnməsi”, “Səhiyyə və ilk təhsil” – indikatoruna daxil olan “Uşaq ölümü” və “Gözlənilən ömür uzunluğu”, Ali təhsil və peşə hazırlığı” indikatoruna daxil olan “Üçüncü təhsilə qeydiyyat norması”, “Riyaziyyat və dəqiq elmlərin tədrisi səviyyəsi”, “Menecment məktəblərinin keyfiyyəti”, “Əmtəə bazarının effektivliyi” indikatoruna daxil olan “Anti inhisar siyasətinin effektivliyi”, “Əmək bazarının effektivliyi” indikatoruna daxil olan “Menecmentin ixtisaslılığına inam”, “Maliyyə bazarının inkişafı” indikatoruna daxil olan “Bankların aşkarlığı”, “Bazarın ölçüsü” –

indikatoruna daxil olan “Yerli bazarın ölçüsü indeksi”, ”Biznes mühiti”-indikatoruna daxil olan “Yerli təchizatçıların miqdarı”, ”Yerli təchizatçıların keyfiyyəti”, ”Klaster inkişafının vəziyyəti” və “Marketinqin səviyyəsi” – meyarlarıdır.

“Hökumət tənzimləməsinin ağırlığı”, ”Hökumət siyasətinin işlənməsinin şəffaflığı”, ”İnflyasiya“, ”İbtidai təhsilə qeydiyyat norması”, ”İkinci təhsilə qeydiyyat norması”, “Biznesə başlamaq üçün tələb olunan prosedurların sayı”, ”Biznesə başlamaq üçün tələb olunan vaxt”, ”Alıcılıq mühiti”, ”Əmək haqqının müəyyənləşməsində elastiklik”, ”Kredit almanın asanlıığı”, ”Kapital axınlarının məhdudlaşdırılması”, ”İnternet istifadəçiləri”, ”Rəqabət üstünlüklərinin xarakteri“ kimi meyarlar üzrə 2015-2018 –ci illərdə əhəmiyyətli müsbət dinamika müşahidə olunur.

“Mülkiyyət hüquqları”, ”Dövlət xərclərində israfçılıq”, ”Mütəşəkkil cinayətkarlıq”, ”Polis xidmətinin etibarlılığı”, ”Audit və hesabat standartlarının sərtliyi”, ”Korporativ idarəetmənin effektivliyi”, ”Yatalağın biznesə təsiri”, ”Vərəmin biznesə təsiri”, ”QİÇS-in biznesə təsiri”, ”Təhsil sisteminin keyfiyyəti”, ”Məktəblərdə internetdən istifadə imkanları”, ”Daxili rəqabətin intensivliyi”, ”Ticarət maneələrinin yayılması”, ”Gömrük prosedurlarının ağırlığı”, ”Ağıl axını “,”Son texnologiyalardan istifadə imkanları”, ”Şirkətlərin elmi-tədqiqat işlərinə xərcləri”, ”Universitet – sənaye əməkdaşlığı”, ”Elmi tədqiqat institutlarının keyfiyyəti”- kimi meyarlar üzrə ölkənin mövqeyində baxılan dövr ərzində ciddi geriləmə müşahidə olunur.

Bunlardan başqa “Qanunsuz ödənişlər və rüşvət”, ”Mübahisələrin qanun çərçivəsində həlli effektivliyi”, ”Maliyyə xidmətlərindən istifadə imkanları” kimi 2015- ci ildən daxil edilmiş meyarlar üzrə də ölkənin mövqeyi aşağıdır və bu göstəricilər Azərbaycanın yekun rəqabətqabiliyyətliliyini aşağı salan amillərdir.

“İctimai fondların kənara çıxması”, ”Məhkəmələrin müstəqilliyi”, ”Azlıqda olan payçıların maraqlarının müdafiəsi”, ”İbtidai təhsilin keyfiyyəti”, ”Bazar hakimiyyətinin dərəcəsi”, ”Səlahiyyətlərin ötürülməsinə hazırlıq” meyarlarına görə Azərbaycanın mövqeyində artan temple yüksəlmə olduğu müşahidə olunur .

Ümumiyyətlə ölkəmiz bu üç il ərzində çox böyük bir inkişaf yolu keçdiyindən demək olar ki, bütün indikatorlar üzrə yüksək artım tempinə nail olmuşdur. Xüsusən də “İnstitutlar” indikatoruna daxil olan sahələrin demək olar ki böyük əksəriyyətində yüksək artım olmuşdur. Sadəcə” Biznesin cinayətkarlıq və zorakılıq ilə bağlı xərcləri” ndə cüzi geriləmə müşahidə olunur. Həmçinin” İnfrastruktur” indikatoruna daxil olan sahələrdə yüksək artım tempi müşahidə olunur. Xüsusən də “Yolların keyfiyyəti”, “Hava nəqliyyatı infrastrukturunun keyfiyyəti”, “Mobil telefon istifadəçilərinin sayı” sahələrində ciddi irəliləmə görünür. ”Makroiqtisadi mühit” indikatorları son illər ərzində ölkədə inflyasiya müşahidə olunduğundan ciddi şəkildə geriləmə olduğu görülür. Qlobal rəqabətqabiliyyətlilik hesabatına baxsaq görürük ki , 2016-2017- ci illər ərzində 81-ci yerdə ancaq ki 2017-2018- ci illər hesabatında 127 ci yerə qalxmışdır. Bu da ciddi şəkildə geriləmə olduğunu göstərir. Həmçinin ölkənin “Kredit reytingi”ndə də geriləmə var.

“Səhiyyə və ibtidai təhsil ”indikatorlarının əksər sahələrində yüksək inkişaf var.Məsələn , “İbtidai təhsilin keyfiyyəti”, “İbtidai təhsillə əhatə olunma”, ”Malyariyanın biznesə təsiri”, ”Malyariyaya yoluxma halları” və s. yüksək artım var. Ancaq bəzi sahələr var ki, onlarda müəyyən geriləmələr var. Bunlara ”QİCS-ə yoluxma halları”, “Vərəmin biznesə təsiri” bunlarda geriləmə var.

Azərbaycanın “QRH”-da amillər mərhələsindən investisiyalar mərhələsinə keçməkdə olan ölkə kimi götürüldüyünü və belə ölkələr üçün “QRİ”-nin hesablanmasında “Baza şərtləri”subindeksinin pay-n-n 60% olduğunu görürük.Hansıki 2015 –ci ilə qədər “Makroiqtisadi mühit” bunların icərisində böyük paya malik idi. Ancaq son 2015-2018 – ci illərdə payı kəskin şəkildə azalmışdır.

“Ali təhsil və peşə hazırlığı” indikatorlarına baxsaq, ”Orta təsillə əhatə olunma”, “Ali təhsillə əhatə olunma”, ”Məktəblərdə internetə çıxış imkanları” daima yüksəlir. ”Personalın ixtisasının artırılması”, ”Riyaziyyat və dəqiq elmin tədris keyfiyyəti”, “Tədqiqat və peşə hazırlığı xidmətləri” nisbətən arxa sıralardadır. Bu sahələrin yüksəldilməsi dövlətin qarşıya qoyduğu əsas məsələlərdəndir. Strateji yol xəritəsində və Dövlətin innovasiya siyasətində bu barədə geniş məlumat verilir.

“Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı”nda həmçinin ölkədə bizneslə məşğul olmağa hansı amillərin daha çox mane olduğu haqda ekspert sorğularının nəticələri də əks olunur. Azərbaycandan olan ekspertlərin fikrincə bu amillər aşağıdakılardır:

- korrupsiya (rəyi soruşulanların 16,6%-i),
- maliyyələşdirilməyə çıxış (8,7%),
- vergi tənzimləməsi (9,7%),
- qeyri –effektiv hökumət inzibətçiliyi (7.0%),
- işçi qüvvəsinin hazırlıq səviyyəsinin aşağı olması (8,1%),
- infrastruktur təminatının aşağı səviyyəsi (4.4%),
- vergi dərəcələri (9,2%),
- milli işçi qüvvəsinin əmək etikasının aşağı səviyyəsi (6.0%).
- inflyasiya (10,3)
- cinayət və oğurluq(2,7)

Nəticələrin təhlili göstərir ki, Azərbaycanın rəqabət qabiliyyətliliyinin digər MDB ölkələri ilə müqayisədə yüksək olmasına baxmayaraq bir sıra problemlər mövcuddur ki, bu problemlərin həlli uzunmüddətli perspektivdə rəqabətqabiliyyətliliyin aşağı düşməsinin qarşısının alınması və daha da yüksəldilməsi üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycanın rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün ilk növbədə ölkənin milli rəqabətqabiliyyətlilik strategiyasının əsas vektorları müəyyən olunmalı, hər bir vektor üzrə yerinə yetirilməli olan vəzifələr müəyyənləşdirilməli və bu vəzifələrin yerinə yetirilməsi təmin edilməlidir.

Ölkəmizin rəqabətqabiliyyətlilik reytinginin təhlili əsasında milli rəqabətqabiliyyətlilik strategiyasının əsas vektorları kimi institusional, investisiya, innovasiya və klasterləşmə vektorlarını müəyyən etmək olar. Bu vektorlar üzrə yerinə yetirilməli olan vəzifələr isə rəqabətqabiliyyətliliyin əsas meyarları üzrə aşkar olunmuş zəif həlqələrlə müəyyən oluna bilər.

Azərbaycanın beynəlxalq rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün rəqabətqabiliyyətlilik “rombunun” bütün determinantlarının maksimum dərəcədə

aktivləşməsinə, zəif həlqələrin müsbət istiqamətdə inkişafını təmin edə biləcək institusional tədbirlərin həyata keçirilməsi vacibdir. Bu tədbirlər:

- a) Mülkiyyət hüquqlarının lazımi səviyyədə qorunmasını təmin etməli,
- b) Qanunun aliliyini və məhkəmələrin müstəqilliyini təmin etməli,
- c) Mübahisələrin qanun çərçivəsində həllinin effektivliyini artırmalı,
- d) Mütəşəkkil cinayətkarlıqla mübarizənin effektivliyinin və polis orqanlarına etibarın artırılmasını təmin etməli,
- e) Audit və hesabat standartlarının yumşaldılmasını təmin etməli,
- f) Azlıqda qalan səhmdarların maraqlarının müdafiəsinin gücləndirilməsinə, daxili rəqabətin intensivliyinin və antiinhisar siyasətinin effektivliyinin artırılmasına şərait yaratmalı ,
- g) Ticarət maneələrinin aradan qaldırılmasını, gömrük prosedurlarının yüngülləşdirilməsini təmin etməlidir.

Milli rəqabətqabiliyyətliliyin yüksəldilməsinin mühüm vektorlarından biri investisiya vektorudur. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycan rəqabətqabiliyyətliliyin inkişaf səviyyəsinə görə amillər mərhələsindən investisiyalar mərhələsinə keçən ölkələr sıtrasına aid edilir. Bu mərhələdə ölkənin yeni inkişaf mərhələsinə keçidinin nə dərəcədə uğurlu olacağı investisiya resurslarının həcmi və bu resurslardan istifadə olunmasının effektivlik dərəcəsi ilə müəyyən olunur. Digər mühüm amil milli şirkətlərin aqressiv investisiyalaşmaya hazırlığıdır. Rəqabətqabiliyyətliliyin inkişafının bu mərhələsi U.Rostounun “iqtisadi artım mərhələləri” nəzəriyyəsində təsvir olunmuş “yüksəliş” mərhələsinə uyğundur. Rostou qeyd edirdi ki, bu mərhələdə ölkədə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların həcmi kəskin artmalıdır.

Azərbaycanda son illərdə əsas kapitalla investisiya qoyuluşunda əhəmiyyətli artım müşahidə olunur. Bununla belə bu investisiyalar iqtisadiyyatda gözlənilən yüksəlişə gətirib çıxarmayıb. 2015-2018 -ci illərdə ölkədə sənaye istehsalının indeksləri və həmin illərdə iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə sənaye istehsalının strukturunun təhlili də belə nəticəyə gəlməyə əsas verir. Bu göstəricilər cədvəl 8 və cədvəl 9 da verilir.

Cədvəl 8

Azərbaycanda 2013-2016-ci illərdə sənaye istehsalının indeksləri (iqtisadi fəaliyyət növləri üzrə) faizlə (Neft və neft məhsullarından başqa)

Fəaliyyət növləri	2013	2014	2015	2016
Qida məhsullarının istehsalı	119,4	122,0	130,5	131,8
İçki istehsalı	123,8	136,3	121,0	114
Tütün məmulatlarının istehsalı	56,4	93,2	84,2	77,3
Toxuculuq sənayesi	140,1	147,4	66,0	73,7
Geyim istehsalı və rənglənməsi	164,3	221,0	123,3	173,9
Dəri və dəri məmulatlarının, ayaqqabıların istehsalı	91,5	52,3	53,9	36,8
Mebeldən başqa ağacın emalı və ağacdən məmulatların və tıxacın istehsalı	64,8	198,2	331,6	578,9
Kağız və karton istehsalı	152,5	129,6	139,3	142,9
Poliqrafiya fəaliyyəti və yazılmış məlumatların daşıyıcılara çoxaldılması	281,7	223,7	417,7	454,4
Kimya sənayesi	118,9	153,3	219,5	194,0
Rezin və plastmas məmulatların istehsalı	168,4	117,4	92,3	114,4
Digər qeyri-metal mineral məhsulların istehsalı	115,2	129,7	87,8	123,3
Metallurgiya sənayesi	223,4	239,3	229,7	230,8
Hazır metal məmulatların istehsalı	78,1	82,1	138,8	151,5
Kompüter,elektron və optik məhsulların istehsalı	129,8	88,0	181,2	183,4

Elektrik avadanlıqlarının istehsalı	121,3	136,3	132,2	361,3
Maşın və avadanlıqların istehsalı	114,3	101,7	72,7	60,9
Avtomobil, qoşqu və yarımqoşquların istehsalı və sair nəqliyyat vasitələrinin istehsalı	33,6	53,2	55,6	65,1
Mebellərin istehsalı	301,6	328,2	361,2	393,4
Elektrik enerjisi, qaz, buxar və kondisiyalaşdırılmış hava ilə təchizat	125,0	132,8	132,8	131,2
Su təchizatı; çirkli suların və tullantıların təmizlənməsi	126,7	135,1	135,1	136,5

İnvestisiyalar sahəsində mövcud olan əsas problemlərdən biri kommersiya banklarının investisiya aktivliyinin aşağı olmasıdır. Ümumi investisiyaların içərisində bank kreditlərinin payının çox aşağı olması bunu deməyə əsas verir. Belə vəziyyətin əsas səbəbləri bankların resurs bazasının zəif olması, onun qısa müddətli xarakteri, iqtisadiyyatın real sektoruna sərmayə qoyuluşundakı kredit və investisiya risklərinin yüksək olmasıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu səbəblər özləri də müxtəlif səviyyələrdə fəaliyyət göstərən çoxlu sayda amillərin təsirinin nəticəsidir. Məsələn, iqtisadiyyatın real sektoruna sərmayə qoyuluşunda kredit və investisiya risklərinin yüksək olması ümumi investisiya fonunun əlverişsiz olması, iqtisadiyyatın real sektorunda struktur dəyişikliklərinin xarakteri və aşağı templəri, müəssisələrin mülkiyyətinin strukturu və maliyyə vəziyyəti haqda informasiyanın qapalı olması, kreditorların hüquqlarının müdafiəsi səviyyəsinin yüksəldilməsi üzrə tədbirlərin azlığı, risklərin idarə olunmasının bank daxili sisteminin qeyri effektivliyi və s..

Ölkəmizin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasında istər neft, istərsə də qeyri – neft sektoruna qoyulan investisiyalar, yatırımlar mühüm rol oynayır. Xüsusən də 2014 – cü ildən sora neftin qiymətinin kəskin ucuzlaşması və ölkədə maliyyə böhranının dərinləşməsi qeyri – neft sektorun əhəmiyyətini olduqca artırmışdır .

Ümumiyyətlə dövlət çalışmalıdır ki, regionlarda ixracyönümlü rəqabətqabiliyyətlə məhsullar istehsal olunsun, müasir texnologiyalara əsaslanan

müəssisələr yaradılsın, istehsal olunan məhsulların istər daxili, istərsədə dünya bazarlarına ixracına stimül verilsin, qeyri – neft sənaye sahələrinə iqtisadi rayonlar üzrə investisiya qoyuluşlarını sümullaşdırın, investisiya siyasəti daha da inkişaf etdirilsin, xüsusi iqtisadi zonaların yaradılması üçün əsaslı tədbirlər yerinə yetirilsin. Qeyri-neft sektorunda ümumiyyətlə iqtisadiyyatın modernləşməsinə çalışılmalı, innovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşdırılmasını təmin edilməlidir. Ümumiyyətlə qeyri neft sektorunda fəaliyyət göstərən müəssisələr beynəlxalq standartların tətbiqini genişləndirməlidir.

2.2Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində innovasiyaların rolu.

Azərbaycanın milli rəqabətqabiliyyətlilik strategiyasının digər zəruri vektoru innovasiyalardır.İnnovasiyaların Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində rolu olduqca böyükdür.Ümumilikdə dünya ölkələri üzrə rəqabətqabiliyyətliliyin ən vacib göstəricilərindən birinin innovasiyalar olduğunu görürük. Bu səbəbdən innovasiyalar haqqında qısa bir şəkildə məlumat verək. Dünya inkişafının müasir mərhələsinin səciyyəvi xüsusiyyətlərindən danışarkən, ilk növbədə elm və texnikanın cəmiyyət həyatının bütün aspektlərinə, tərəflərinə olan güclü təsirini qeyd etməliyik. Hansı ki, bu elmi texnoloji irəliləyişlər cəmiyyət həyatında irimiqyaslı tarixi, ictimai, sosial – iqtisadi dəyişikliklərə, inkişafa yol açmışdır. Dünya təcrübəsi göstərir ki, bu elmi –texnoloji biliklərin bir sözlə əldə olunmuş yeni biliklərin istər məhsul istərsədə texnoloji yeniliklərə çevrilməsini təmin edən əsas amilin məhz innovasiya prosesi olduğunu ön plana çəkirlər. Bu səbəbdən biz ilk növbədə innovasiya anlayışını nəzərdən keçirək. İnnovasiya termini ingilis sözü olan “innovation” sözündən götürülüb, mənası isə yenilik və innovatorluq deməkdir. Ancaq dünya iqtisadi ədəbiyyatında innovasiya termini haqqında çoxlu müxtəlif fikirlər mövcuddur .Dünya ədəbiyyatındakı bir çox alimlər innovasiya anlayışını müxtəlif cür təhlil etmişdirlər. Bu alimlərdən bir neçəsinin fikirlərini nəzərdən keçirək.

T.Q.Evdokimova , Q.A.Maxovikova , N.F.Efimovaya görə innovasiya dedikdə, ideyanın , elmi biliyin məhsul, xidmət və texnologiyaya çevrilməsi prosesi kimi müəyyən olunur.

V.Q.Medinskiyə görə isə innovasiya dedikdə, elə bir kəşf və ya aparılmış elmi – tədqiqat nəzərdə tutulur ki, bu yenilik istehsalata tətbiq olunsun və nəticədə bu obyekt özündən əvvəlki bütün analoqların keyfiyyətcə daha da yaxşılaşdırılmasını təmin etsin .

A.Abbasova görə isə innovasiya anlayışı bütövlükdə idarəetmə prosesinə tətbiq olunmalı ,idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsini təmin etməli və bununla iqtisadi, sosial , elmi –texniki , ekoloji sahələrin effektivliyinin artırılması məqsədilə həyata keçirilən yeniliklərin son nəticəsi olaraq müəyyən olunur.

T.Ə.Quliyev isə bildirmişdir ki, innovasiya yeni bir fikrin məhsuludur.

Ancaq yeni iqtisadi bir kateqoriya kimi innovasiya termini dünya iqtisadi ədəbiyyatına amerika alimi J.Şumpeter tərəfindən daxil edilmişdir. O, özünün “İqtisadi İnkişaf Nəzəriyyəsi” əsərində innovasiya prosesinə toxunmuş və o cümlədən innovasiya prosesinin tam təsvirini vermişdir .

J.Şumpeter innovasiya prosesinin tam təsvirində inkişafı 5 dəyişikliyə ayırmışdır .

1. Yeni texnikanın və eləcə də yeni texnoloji proseslərin istifadəsi
2. Yeni xüsusiyyətlərə malik məhsulların tətbiq olunması
3. Yeni xammallardan istifadənin təmin olunması
4. İstehsalat dəyişikliklərinin həyata keçirilməsi və onların təşkili və onların maddi – texniki təchizatına nail olunması
5. Bütün bunlar nəticəsində yeni satış bazarlarının meydana gəlməsi

Ümumiyyətlə J.Şumpeterə görə innovasiya yeni növ məhsulların ,istehlak mallarının , nəqliyyat və istehsal vasitələrinin ,həmçinin sənayedə yeni təşkilati formaların tətbiq olunması və bütün bunların hər birində əsaslı dəyişikliklərin həyata keçirilməsinin nəzərdə tutur .

Daha bir amerika iqtisadçısı F.Yansen isə innovasiyanı şirkətlərin daimi çiçəklənməsini təmin edən bir magistral yol kimi nəzərdən keçirir .O, innovasiya trayektoriyası adını verdiyi TAMO modelini işləyib hazırlayır .

Yeni texnologiyalar (T)	Əmtəə və xidmətlərin yeni növləri (A)	Yeni bazarların formalaşması (M)	Yeni təşkilat formalarının tətbiqi (O)
--------------------------------	--	---	---

Bir sıra iqtisadçıların fikrinə görə TAMO modelinə vacib bir element kimi insan kapitalının inkişafına yönəlik innovasiyaları əlavə edib bu şəkildə genişləndirmək lazımdır. Bunun əsasında da təhsilin ,ixtisasın yüksəlməsi , təcrübənin ötürülməsi və eləcə də insan bacarığını, qabiliyyətini aşkarlayan bu kimi fəaliyyətin təşkilini nəzərdə tutur.Bir sözlə,TAMO modelini “ müasir insan resursu mühitinin formalaşdırılması” şəklində yəni belə bir elementin əlavə olunması ilə tamamlaya bilərik .

Bütün bu deyilənləri ümumiləşdirsək innovasiya aşağıdakı şəkildə təriflər verə bilərik .

İnnovasiya müxtəlif sahələrdə elmi – texnologiya şəklində yeniliklərin, yeni texnoloji ideyaların, yeni praktiki vasitələrin, təkliflərin,yeni məhsul və xidmət növlərinin,elmi –texniki qərarların, o cümlədən kommersiya, maliyyə, istehsal və inzibati sahələrdə təşkilati –texniki və eləcə də sosial – iqtisadi qərarların praktiki tətbiq olunması ,mənfəətlə həyata keçirilməsi və təcrübədə istifadə edilməsi prosesidir .Həmçinin qeyd etməliyik ki, innovasiya elə bir mütərəqqi texnoloji prosesdir ki, onun nəticəsində aparılmış elmi – tədqiqatların və kəşflərin istehsalata tətbiq olunmasına və bunun nəticəsində təkmilləşdirilmiş yeni məhsul formasını əldə etmiş oluruq. İnnovasiya demək olar ki, bütün sferalara tətbiq oluna bilər . İnnovasiya istehsal sferasına eləcə də elm, təhsil, mədəniyyət sahələrinə və iqtisadi, sosial, hüquqi münasibətlərə bir sözlə, bütün sferalara aid oluna bilər .Mahiyyət etibarilə biz innovasiyaya ixtira, patent, əmtəə nişanı və səmərələşdirici təklif kimi tətbiq olunan yeniliklərin məcmusu kimi də baxa bilərik .Ümumilikdə

innovasiya sosial –iqtisadi funksiyaları yerinə yetirir. İqtisadi kateqoriya kimi innovasiya 2 əsas funksiyanı yerinə yetirir. Bunlar **təkrar istehsal** və **stimullaşdırma funksiyalarıdır**. Sosial kateqoriya kimi innovasiyaya baxdıqda isə o, yeni məhsuldar qüvvələrin istehsalat prosesinə cəlb olunmasına şərait yaradır, əməyin və eləcə də istehsalın səmərəliliyini yüksəldilməsinə gətirib çıxarır. Bütün bunlardan əlavə innovasiyanın aşağıdakı funksiyalarını nəzərdən keçirək:

1. İnnovasiya prosesi nəticəsində istehsal olunmuş məhsulların keyfiyyəti yüksəlir, bu da istehsal prosesində artıma gətirib çıxarır və insanların həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasına köməklik göstərir.

2. İnnovasiyanın digər funksiyası budur ki, innovasiya məhsulun keyfiyyətini yüksəldir, ona çəkilən xərcləri aşağı salır və beləliklə istehsalı təkmilləşdirərək istər tələb və təklif, istərsə də istehsal və istehlak arasında qarşılıqlı balansın, tarazlığın qorunmasına yardım edir .

3. İnnovasiyanın digər funksiyası innovasiya prosesinin gedişində insan kapitalının inkişafı eləcə də insanın intellektual qabiliyyətinin reallaşdırılması və bununla da gələcək yaradıcı inkişaf və ya artım üçün şərait yaradılması prosesidir .

Bütün bu dediklərimizi yekunlaşdırsaq belə bir nəticəyə gəlmiş oluruq ki , innovasiya bir yaradıcılıq prosesidir . Hansı ki, bu proses hər hansı yeni bir növ əmtəə , məhsul , xidmət, texnologiyalar o cümlədən yeni bir idarəetmə forması təşkilatı forma və ya metodu şəklində təcəssüm olunur və bütün bunların öz praktiki tətbiqini reallaşdırması şəklində başa düşülür .

İnnovasiyanın meydana gəlməsinin bir neçə mühüm amilləri vardır .Bu amilləri **iqtisadi , texnoloji və sahibkarlıq** amilləri kimi qruplaşdırmaq olar. Ancaq bunların içərisində iqtisadi amillərin özü 3 qrupa bölünür . Bunlar rəqabət , mənfəət artımı və ixtiranın patent müdafiəsidir . Bunlardan ən mühümü isə rəqabət amilidir. Belə ki , innovasiya ölkələrin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinin ən vacib şərtlərindən biridir . Rəqabət amilinə gəldikdə isə o, iqtisadi artımın bir tərkib hissəsi kimi çıxış edir və nəticə etibarilə innovasiya üçün stimul yaradır . Hansı ki, bu rəqabət amili nəticəsində innovasiya yönümlü iqtisadiyyata keçid baş verir . Buda

innovasiya yönümlü ölkələrdə iqtisadi artıma gətirib çıxarır .İqtisadi artım ÜDM-dəki artım və elmtutumlu məhsul və xidmətlərin buraxılışının yüksəldilməsi,artırılması hesabına əldə edilir . Ümumiyyətlə innovasiya yönümlü iqtisadiyyatlarda yüksək inkişaf etmiş maşınqayırma sistemi nəticəsində istehsalat prosesinin yenidən və keyfiyyətcə daha yüksək bir şəkildə təşkil olunması həyata keçirilir. Bunun əsasında istehsalat prosesinin avtomatlaşdırılması , intellektləşdirilməsini təmin edən elm tutumlu sahələr dayanmışdır .Elektronika, radiofizika , lazer texnologiyaları, kimya sənayesi , müasir aviasiya və kosmonavtika , müasir materialşünaslıq eləcə də bir sıra fundamental və texnoloji kəşflər və ixtiralar, mikro və makroelektronika sahəsində əldə olunmuş yeniliklər, müasir informasiya – kommunikasiya texnologiyalarından geniş şəkildə istifadə və nanotexnologiyaların tətbiqi nəticədə elm tutumlu məhsulların yaranmasına gətirib çıxarır . Bu cür elmtutumlu məhsulların əldə olunmasını təmin edən texnologiyalara isə elmtutumlu texnologiyalar deyilir .Elmtutumlu innovasiyalar iqtisadi inkişafa təsiri isə yeni bir mərhələnin “ **İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın**”yaranmasına səbəb olur. **İnnovasiya yönümlü iqtisadi modelə** gəldikdə isə bu model səmərəliliyini dünyanın inkişaf etmiş ölkələrinin təmsalında çox aydın bir şəkildə göstərir . Hansı ki inkisaf etmiş ölkələrdə müəssisələrin dünya bazarlarında rəqabətqabiliyyətliliyi olduqca yüksəkdir .Bunun səbəbi isə bu ölkələrin inkişaf strategiyası işlənərkən ən vacib şərt və ya əsas kimi elmi yeniliklərin və həmçinin elmtutumlu texnologiyaların istehsalat cəlb olunması , yəni tətbiq olunması nəzərdə tutulur .Belə bir nəticəyə gəlirik ki , Azərbaycanın –ölkəmizin dünya iqtisadiyyatına , dünya rəqabət dəhlizinə qoşula bilməsi üçün ən vacib amillərdən biri elmi – texniki yeniliklərə , yüksək texnologiyalar əsasında elmtutumlu istehsalın inkişafına,innovasiya fəaliyyətinin aktivləşdirilməsinə nail olunması əsasında iqtisadiyyatın struktur cəhətdən yenidən qurulmasına keçid prosesi təşkil edir . Buna görə də biz deyə bilərik ki ,Azərbaycan Respublikasının sosial – iqtisadi inkişafının əsas məqsədi innovasiya yönümlü yəni innovasiyaya əsaslanan iqtisadiyyata keçiddir. O cümlədən respublikamızda milli rəqabətqabiliyyətlilik strategiyasının ən mühüm ,ən zəruri vektoru kimi innovasiyaları qeyd etməliyik. Həmçinin bu

ölkəmizin ən mühüm strateji məqsədlərindən biridir Bunun üçün həyata keçirilən ən əsas addımlardan biri dövlətin innovasiya siyasətinin işlənilib hazırlanmasıdır. Dövlətin innovasiya siyasəti dedikdə, ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinin inkişafına, təkmilləşdirilməsinə, stimullaşdırılmasına yönəldilmiş sosial- iqtisadi tədbirlər toplusu nəzərdə tutulur. Bu siyasət nəticəsində ölkəmizin yerli məhsullarının , xidmətlərinin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi, həmçinin dayanıqlı bir iqtisadi artıma nail olunması, ölkə əhalisinin həyat səviyyəsi və həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi, eləcə də ölkədə ekoloji təhlükəsizliyin və müdafiə texnoloji təhlükəsizliyin təmin olunması məqsədilə həyata keçirilən fəaliyyətlərdir. Dövlətin innovasiya siyasətinin əsas məqsəd və vəzifələrinə gəldikdə isə bunları qeyd etməliyik.

1) ölkədə yerli məhsulların rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması məqsədilə iqtisadi, hüquqi, təşkilati şəraitin yaradılmasını təmin etmək;

2) Ölkədə elmi – texniki potensialın inkişaf etdirilməsi, səmərəli yerləşdirilməsi, istifadə olunması və eləcə də onun struktur tərkibinin formalaşdırılmasını yerinə yetirmək;

3) Ölkənin müdafiə qabiliyyətini yüksəltmək;

4) Cəmiyyətin, insanların və dövlətin təhlükəsizliyini möhkəmləndirmək;

5) Yüksək elmi- texniki nailiyyətlərə nail olmaqla ölkə iqtisadiyyatının zənginləşdirilməsini artırmaq;

6) Ölkə iqtisadiyyatında maddi istehsal sferasında mühüm struktur dəyişiklikləri həyata keçirmək və onların səmərəliliyini , rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltmək məqsədilə bir çox sosial məsələlərin reallaşdırılmasını təmin etmək;

7) İqtisadiyyatda mütərəqqi struktur dəyişikliklərini reallaşdırmaq ;

8) Ölkədə innovasiya fəaliyyəti üçün infrastruktur sisteminin yaradılmasını və onun inkişafını təmin etmək;

9) İnnovasiya fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün onun elm, təhsil, maliyyə - kredit və istehsalat sferasının sahələri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin təmin olunması;

10) Beynəlxalq bazarlarda yerli innovasiya məhsullarının müdafiəsini, qorunmasını təmin etmək;

11)İnnovasiya siyasətinin ən əsas vəzifələrindən biri dövlətin innovasiya siyasətinin prioritetlərinin müəyyən olunması və reallaşdırılmasıdır;

12) Elmi yaradıcılıq azadlığını qorumaq və eləcə də elmi siyasətin formalaşdırılmasında açıqlıq və aşkarlığın təmin olunması;

13) elmi tədqiqatların inkişafının stimullaşdırılmasını və yerli elmi məktəblərin inkişafı və qorunmasını təmin etmək;

14)Sahibkarlıq fəaliyyəti üçün lazımi şəraitin yaradılması o cümlədən innovativ sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, innovativ fəaliyyətlərinin stimullaşdırılması və himyə olunmasını təmin etmək;

15)Elm və texnika sferasında sağlam rəqabətin aparılmasını təmin etmək;

16) Elmi işin nüfuzunun yüksəldilməsinə çalışmalıdır və eləcə də alim və elmi mütəxəssislərin işi üçün lazımi şəraitin yaradılmasına çalışılmalıdır;

17)elm və təhsilin inteqrasiyası təmin olunmalı və bütün sahələr üzrə peşəkar kadr hazırlığının, elmi- tədqiqat müəssisələrinin və təcrubi – konstruktor təşkilatların inkişaf etdirilməsinə nail olmaq.

Dövlətin innovasiya siyasətinin reallaşdırılması məqsədilə birbaşa və dolayı metodlardan istifadə olunur. Birbaşa metodlara bunları daxildir :Dövlət büdcəsi hesabına innovasiya layihələrinin və ETTKİ- nin maliyələşdirilməsi ;özlə sahibkarlıq üçün innovasiya sahəsində və ya innovasiya menecmentində kadrların hazırlanması;dövlət innovasiya infrastrukturunun yaradılması , innovasiya birjalari, informasiya şəbəkələri , elmi –texniki kitabxana və s. Innovasiya mərkəzlərinin formalaşdırılması.

İnnovasiya fəaliyyətinin dolayı tənzimləmə metodlarına isə bunlar daxildir: .- -- Vergi güzəştlərinin tətbiq olunması ;

Maliyyə lizinqinə dövlət köməyinin edilməsi;

gözəştlı kreditləşmə və françayzinqin stimullaşdırılması tətbiqlərini həyata keçirmək;

sürətli amortizasiya siyasətinin tətbiq olunması.

Ümumilikdə ölkəmizin innovasiya siyasətinin əsas istiqamətləri innovasiya yönümlü uğurlu islahatların həyata keçirilməsi, xüsusəndə qeyri – neft sektorunda

innovasiya layihələrinin , tədbirlərinin tətbiq olunması və bununlada qeyri- neft sektorunda müsbət inkişafa gətirib çıxaracaq nəticələrə nail olunması; əhalinin sosial iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşdırılması; regionlarımızda innovasiya tədbirlərinin reallaşdırılması eləcə də , regionlarımızın sosial – iqtisadi inkişafına nail olunması; elm , təhsil sahəsinə göstərilən qayğının ardıcıl bir şəkildə davam etdirilməsi ; elm və təhsil sahələrində yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması daxildir.

Ümumiyyətlə deyə bilərik ki, bütün inkişaf etmiş ölkələrdə innovasiya proseslərinin aktivləşdirilməsi, sürətləndirilməsi üçün innovativ iqtisadiyyatın inkişafının əsası sayılan **Milli İnnovasiya Sistemi** yaradırlar .İnnovasiya sisteminin ən əsas məqsədi ölkədəki elmi –texniki və innovasiya fəaliyyətinin nəticələrinin toplanması, onların ötürülməsi və təcrübədə istifadəsinin səmərəli tərəflərini , mexanizmlərini istifadə etməklə ölkə iqtisadiyyatının inkişafının intensivliyini artırmağa çalışmalıdır. Beynəlxalq təcrübədən məlumdur ki, bir –biri ilə qırılmaz əlaqəli fəaliyyət göstərən bütün əsas elementlərdən ibarət olan Milli İnnovasiya Sistemi olmadan innovasiyalı iqtisadiyyata keçid qeyri mümkündür. Bu elementlər aşağıdakılardır:

- innovasiyalı iqtisadiyyatın ən zəruri subyektlərindən biri olan və innovasiyalı məhsulların istehsalını təmin edən özəl sektor,
- İnnovasiyalı iqtisadiyyatın formalaşması üçün zəruri infrastruktur və institusional baza yaratmalı olan dövlət sektoru,
- yeni texnologiyaların, innovasiyaların bilavasitə yaradıcısı olan elmi-tədqiqat sektoru,
- elmi- tədqiqat sektorundan texnologiyaların özəl sektorla ötürülməsində vasitəçi rolunu oynamalı olan texnologiyaların ötürülməsi üzrə ixtisaslaşmış təşkilatlar (texnologiya transfer mərkəzləri və s.),
- vətəndaş cəmiyyəti qurumları,

İnnovasiyalı iqtisadiyyata keçidin təmin olunması üçün bütün bu elementlərin müvafiq qarşılıqlı əlaqəli fəaliyyəti təmin edilməlidir ki, lazımi sinergetik effekt əldə olunsun. Bütün bunları nəzərə alsaq, Azərbaycanda davamlı iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün milli innovasiya sisteminin konseptual əsaslarının formalaşması çox

əhəmiyyətli bir məsələdir. Həmçinin ölkəmiz dünyada tətbiq olunan innovasiya modellərinin və innovasiya sisteminin dünya təcrübəsinin Azərbaycan şəraitində istifadə olunmasının mümkünlüyünü araşdırmalıdır. Azərbaycanın Milli İnnovasiya Sisteminə kompleks yanaşmaya bunlar daxildir:

1) Azərbaycan Respublikası milli innovasiya sisteminin institusioanal quruluşunun yaradılması;

2) İnnovasiya prosesində bazar ilə elm ,təhsil ,istehsalat arasında əlaqələrin gücləndirilməsinə nail olunması;

3) elmi –texniki məhsul bazarının formalaşdırılması;

4) İnvestisiyanın əsas amil şərti kimi, yəni əsas katalizatoru kimi innovasiyanın rolunun və innovasiya rəqabətinin gücləndirilməsi;

5) Müəssisə və regional innovasiya inkişafına nail olunması məqsədilə maliyyə və kadr ehtiyatları ilə təmin olunmasını ön plana çəkmək;

6) Ölkədə yeni rəqabətə davamlı məhsulların istehsalına nail olunmalı və əməyin səmərəli təşkili formalarının hazırlanması və onun tətbiqinin gücləndirilməsinə çalışılmalıdır;

7) İnnovasiya prosesi üçün lazimi infrastrukturun genişləndirilməsi və yeni məhsul istehsalında artıma nail olunmalıdır;

8) Həm xarici , həm də daxili bazarın tələblərinə uyğun olaraq fəaliyyət göstərən innovasiya texnologiyaları əsasında iqtisadiyyatın təkmilləşdirilməsinə inkişafına nail olmaq və müasir texnika və texnologiya əsasında ölkə iqtisadiyyatının vacib obyektlərinin yerləşdirilməsi və onların genişləndirilməsinə çalışılmalıdır;

9) Ölkədə elmtutumlu yəni rəqabət qabiliyyətli məhsullarının istehsalı üzrə yeni müəssisələrin və qabaqcıl istehsalatın yaradılması gözlənilən addımlardandır;

10) Yüksək ixtisaslı personalın çevikliyinə artırılması və həmçinin keyfiyyətli insan kapitalının əldə olunmasına və biliyin paylaşılması prosesinin daima yüksəldilməsi, inkişafının təmin olunması;

11) İnnovasiyaların ixtisaslaşdırılması və onların lokallaşdırılmasını stimullaşdırmağa çalışılmalıdır.

Milli İnnovasiya Sisteminin kompleks şəkildə yanaşması konsepsiyasını həyata keçirən ölkələr qısa müddət ərzində biznes, elm, təhsil, dövlətlərin qarşılıqlı təsir mexanizmini və ÜDM-də elmtutumluluğu artırmağa imkan verən səmərəli bir Milli İnnovasiya Sistemi yaratmış olurlar. Səmərəli Milli İnnovasiya Sisteminin yaradılması ölkədə milli iqtisadiyyatın rəqabətə davamlılığının artırılmasına imkan verir. Ölkədə effektiv milli innovasiya sisteminin yaradılması üçün dövlət bir sıra zəruri tədbirlər həyata keçirməlidir:

a) İnnovasiyalı biznesin inkişafını şərtləndirən çərçivə şərtləri müəyyən edilməlidir;

b) Texnoloji inkişaf üçün proqnozlar işlənilib hazırlanmalı və bunun əsasında elmi-texniki prioritetlər müəyyənləşdirilməlidir;

c) İnnovasiya infrastrukturunun inkişafını təmin edən dəstəkləyən tədbirlər həyata keçirilməlidir,

d) İnnovasiya fəaliyyətinin həm birbaşa, həm də dolay stimullaşdırılması üçün tədbirləri reallaşdırılmalıdır;

e) Dövlətin innovasiya siyasəti, eləcə də elmi –texniki siyasəti və onların normativləri, həmçinin kadr təminatı formalaşdırılmalıdır;

f) İnnovasiya sahibkarlığının inkişafına dəstək verilməsi

g) MİS-nin əsas subyektləri arasında qarşılıqlı fəaliyyətin yaxşılaşdırılmasına köməklik göstərilməsi

h) Elmi tədqiqatlar və işləmələr sahəsinin dəstəklənməsi istiqamətli işlər görülməlidir .

i) Ölkə iqtisadiyyatının innovasiya inkişafı strategiyası işlənilməli və innovasiya menecmentliyi sahəsində kadr hazırlanılmasına çalışılmalıdır

Azərbaycanda innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın qurulması “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” inkişaf konsepsiyasında da gələcək üçün əsas prioritet sahələrdən biri kimi nəzərdə tutulmuşdur. Hansı ki “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyasında müasir innovasiya modelinin formalaşdırılması və eləcə də innovasiya yönümlü institutların yaradılması, sosial infrastrukturun təkmilləşdirilməsini nəzərdə tutulur. Hal – hazırda Milli Elmlər Akademiyası tərkibində Elmi İnnovasiya Mərkəzi Fəaliyyət göstərir ki, onunda əsas vəzifəsi müxtəlif istiqamətli innovasiya xidmətləri təklif etmək və xarici elmi mərkəzlərlə

beynəlxalq əməkdaşlığın qurulmasını təmin etmək. Həmçinin onun tərkibində rüblük olaraq “Elm və İnnovasiya” jurnalı çap olunur. Hansı ki , bu jurnalda ölkənin innovasiya vəziyyəti və aparılan tədqiqatlar haqqında məlumatlar dərc olunur. Azərbaycanda innovasiyalaşma dərəcəsini əks etdirən daha bir beynəlxalq sənəd isə Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik İndeksidir. Azərbaycan Qlobal İnnovasiya İndeksində (Global Innovation Index) 2016-cı ildə 128 ölkə arasında 85-ci olmuşdur. Aşağıdakı cədvəldə ölkədəki ümumi innovasiya göstəriciləri haqqında məlumat verilir.

İnnovasiya göstəriciləri	Bal	Yer
1. İnnovasiya potensialı	4.7	36
2. E/T institutlarının keyfiyyəti	4.2	48
3. Şirkətlərin ET işlərinə xərcləri	4.4	30
4. Universitet-sənaye əməkdaşlığı	4.2	34
5. Üstün texnologiyaların dövlət satınalması	4.3	14
6. Alim və mühəndislərin olması	4.7	24
7. Milyon adama patent	0.5	79
8.İKT-ə çıxış və istifadə	4.8	35
9.İnsan kapitalı və tədqiqat	4.7	30
10.Bilgi əsaslı məşğulluq	4.8	32
11.Yaradıcı məhsul istehsalı	4.7	46

2017-2018- ci illər üzrə Qlobal Rəqabətqabiliyyətlik İndeksinə əsasən ölkəmizdə innovasiya göstəricilərinin yüksək inkişaf tempinə malik olduğunu görürük .137 ölkə içərisində aparılmış araşdırmaya əsasən demək olar ki , ölkəmiz yalnız “Milyon adama patent” indikatoru üzrə bir qədər zəiflik müşahidə olunur .Hətta deyə bilərik ki,ölkəmiz MDB ölkələri içərisində birinci yerdədir .Bütün bunlar ölkəmizdə innovasiya fəaliyyətinə ayrılan diqqətin və ölkə Milli innovasiya sisteminin vəzifələrinin düzgün bir şəkildə yerinə yetirilməsinin nəticəsidir .

Ölkəmizdə strateji dövlət sənədlərində innovasiya iqtisadiyyatının və innovasiya siyasətinin qurulması ən vacib qarşıya qoyulmuş məsələlərdəndir.

Bu məqsədlə AMEA tərkibində fəaliyyət göstərən “elm – təhsil-istehsal” zənciri qurulmuşdur. Bu planın fəaliyyəti məqsədlə də tədqiqat universitetlərinin yaradılması nəzərdə tutulmuşdur .Həmçinin ölkədə innovasiya fəaliyyətinin stimullaşdırmaq məqsədilə elmi araşdırma və eləcədə yüksək texnologiyall məhsulların istehsalına görə mükafatlar və kreditlər verilməsi nəzərdə tutulmuşdur . Hansı ki bu yolla geniş diapazonlu bilik sahəsi , şəbəkəsin yaratmaq mümkündür. **Strateji yol xəritəsində** qeyd olunan digər bir məsələ insan kapitalının inkişafına mühüm təsir göstərən texnoloji və fiziki infrastrukturun inkişaf etdirilməsidir .Elmi tədqiqatların aparılması, elm –təhsil – istehsal əlaqələrinin optimallaşdırılması; bazara hədəflənən elmi işləmələrin ,elmi tədqiqatların reallaşması üçün maliyyə imkanın yaxşılaşdırılması; təşkilatlara, müəssisələrə ixtisaslı kadrların hazırlanması; maliyyə - kredit infrastruktur şəbəkəsinin inkişaf etdirilməsi strateji yol xəritəsində innovasiya ilə bağlı əsas müddəalara daxildir . O cümlədən ən əsas tədbirlərdən – elmi –tədqiqat müəssisələrinin , universitet komplekslərinin, fasiləsiz təhsil sisteminin , iqtisadi səmərəliliyi , effektivliyi artıran xidmət və istehsal sahələrinin inkişafı , “elm- təhsil – istehsal” zəncirinin yəni infrastrukturunun daha çevik işlənməsi mexanizminin qurulması məqsədlə funksional və regional universitet və istehsal klasterlərinin qurulması prosesi sürətləndiriləcək və bu sahələrin inkişafı ilə bağlı ciddi tədbirlər görülməkdir .Şirkətlərin innovasiya yönümlü məhsul və xidmətlər istehsal etməyə təşviq etmək məqsədilə bir sıra imtiyazlar verilməsi , məsələn,elmi –tədqiqat kreditlərini əsas stimulyerici amil kimi götürə bilərik.Həmçinin Strateji yol xəritəsində qeyd olunan Azərbaycan 2020 : Gələcəyə Baxış İnkişaf konsepsiyasında innovasiya ilə bağlı bənzər məqsədlər öz əksini tapmışdır. Konsepsiyada qarşıya qoyulan əsas hədəf 8-10 ildə Azərbaycan Respublikasında qeyri neft sektorunun inkişafı etdirilməsi və bu inkişafın hesabına ÜDM- də 2 qat artıma nail olunması və bu arımın ,inkişafın biliyə əsaslanan və innovasiyayönlü iqtisadiyyatın qurulması hesabına həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Xüsusində sənaye sahələrinin innovasiya yönümlü bir şəkildə inkişafı , bu sahələrdə təhsil imkanlarının və

texnologiya potensialının gücləndirilməsi əsas hədəflərdəndir .Hansı ki bunun nəticəsində müqayisəli üstünlüyə malik istehsal sahələri yaranacaq və bu da ölkədə iqtisadi artıma , beynəlxalq rəqabətə davamlı məhsul və xidmətlərin dünya bazarına çıxarılmasına gətirib çıxaracaq.Həmçinin bu inkişaf nəticəsində ümumi təyinatlı ,ixtisaslaşmış sənaye şəhərcikləri meydana gələcəkdir. Bütün bunlar nəticəsində ölkədə əqli fəaliyyətin təşviqi yüksələcək,yaradıcılığa və innovasiyaya istər yerli ,istərsədə xarici investisiya qoyuluşları əsaslı şəkildə artacaq, ölkədə əqli mülkiyyətə əsaslanan iqtisadiyyatın qurulması və onun davamlı inkişafına ,eləcədə bu sahənin ölkə ÜDM-də payının artımına gətirib çıxaracaqdır. Konsepsiyanın “Elmi potensialın və innovasiya fəaliyyətinin dəstəklənməsi” hissəsində innovasiyalarla bağlı aşağıdakı təbirlərin yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulub .

1)Ölkədə elmtutumlu məhsul və texnologiyanın yaradılması prosesini sürətləndirmək üçün innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi və elmin maddi – texniki bazasının müasirləşdirilməsi və elmi infrastrukturun təkmilləşdirilməsi lazımdır .

2)Ölkədə innovativ bir iqtisadiyyatın qurulması üçün istehsalvə elm arasında əlaqələrin gücləndirilməsi,tətbiqi elmi araşdırmaların dünya bazarının tələbinə uyğunlaşdırılmasına çalışılmalıdır .

3)İnnovativ sahibkarlıq inkişaf etdirilməli, qabaqcıl texnologiyaların transfer edilməsi və onlardan istifadə olunması istiqamətli təbirlər həyata keçirilməli, bir çox yeni fəaliyyət növlərinin inkişaf etdirilməsi üçün əlverişli bir mühit qurulmalıdır.

4)Elmtutumlu texnologiyaların məhsulların ölkədə yaradılması, işlənməsi və tətbiqi üçün texnoparklar və innovasiya zonaları yaradılmalıdır.

5)Yüksək ixtisaslı mütəxəssislər və yeni kadrlara artan tələbatı ödəmək məqsədilə ölkənin ali təhsil ocaqları dünyanın qabaqcıl təhsil ocaqları ilə əlaqələri gücləndirəcək və təhsil ocaqlarında innovasiyalar, elmi tətqiqatlar ilə sıx inteqrasiyası üçün əlverişli mühit yaradılacaq. Həmçini ölkədən kənara ”Beyin Axını”nın qarşısının alınması məqsədilə reallaşdırılan təsirli tədbirlər sırasındadır .Dəqiq elmlər və mühəndislik ixtisasına önəm daha da artırılacaq .Xarici elmi – tətqiqat müəssisələri ilə sıx əməkdaşlıq qurulacaq.

“Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı”nda qeyd olunur ki, innovasiyalar sənayenin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsində, artmasında xüsusi rol oynayır. Bu səbəbdən ölkədə sənayeyə dəstək təbirləri kimi xüsusi iqtisadi zonaların, sənaye klasterləri, sənaye parklarının yaradılması, texnologiya transferi, ölkədə regionlar üzrə spesifik sektorlara xüsusi bir şəkildə yanaşma həyata keçirilən innovativ təbirlər sırasına daxildir. Həmçinin kiçik və orta müəssisələrin, firmaların innovasiya yönümlülüğünün gücləndirilməsi və eləcə də yüksək və orta texnologiyalara sahib yeni şirkətlərin yaranması, start-up layihələrinin inkişafı ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətli mövqeyinin yüksəldilməsində vacib rol oynayır.

Ölkəmizdə innovasiya yönümlü bir iqtisadiyyatın yaradılması üçün atılan addımlardan biri də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (AMEA) Yüksək Texnologiyalar Parkı 2016-cı ildə qurulmasıdır. Əsas məqsədi isə ölkədə elmi tədqiqatların aparılması, müasir texnoloji və elmi nailiyyətlərə əsaslanan texnologiya və innovasiya sahələrini genişləndirilməsi və ümumiyyətlə ölkədə müasir innovasiya kompleksinin yaradılmasını nəzərdə tutur. Bunların nəticəsi ki, Sumqayıtda Yüksək Texnologiyalar Parkı ilə yanaşı Mingəçevir şəhərində də Mingəçevir Yüksək Texnologiya Parkı yaradılıb. Həmçinin Pirallahı adasında da Yüksək Texnologiyalar parkının istifadəsi üçün 50 hektar torpaq sahəsi ayrılmışdır. Həmçinin investorları cəlb etmək məqsədilə, dövlət tərəfində 7 il müddətində torpaq vergisindən, mənfəət vergisindən, ƏDV- dən azad edilmə kimi güzəştlər və eləcə də konsaltinq, təlim proqramları və s kimi xidmətlər göstərilir. Texnoparklarda yaradılacaq prioritet sahələrə bunlar daxildir: mobil texnologiyalar, informasiya texnologiyaları, robototexnika və mexanika, kosmos və telekommunikasiya, enerji səmərəliliyi tədqiqatı, alternativ və bərpa olunan enerji, e-biznes, animasiya qrafikaları, biotexnologiya, proqram mühəndisliyi, LED texnologiyalar və tibbi proqram təminatı həlləri daxildir. Ölkəmizdə həmçinin start – up layihələrinə də çox böyük diqqət ayrılır. Bu məqsədlə innovativ ideyaların biznesə çevrilməsi üçün qurulan “Startup Azərbaycan” Layihəsi və Dövlət İqtisad Universitetinin İnnovativ Biznes İnkubatoru da ölkəmizdə yeni formalaşan mexanizmlərdir. Həmçinin ölkəmizdə **Broker-**

Dövlət Mexanizminin yaradılması innovasiya təşviqi üçün ən böyük addımlardan biridir .Belə ki bu mexanizm də “innovativ ideya sahibi olan şəxslər” və “fərdi sahibkarlar və hüquqi şəxslər” vardır .Bu ikisi arasında fəaliyyətin əlaqələndirilməsi və innovasiyaların tətbiqi fəaliyyətinin sürətləndirilməsi funksiyasını daşıyan əsas orqan kimi dövlət çıxış edir .Bir sözlə dövlət ölkə ərazisində elə bir münbit şərait yaratmalıdır ki , insanlar tərəfindən innovativ ideyalar ortaya çıxarıla bilsin .Bu məqsədlədə dövlət ölkədə maddi –texniki baza ilə təminatı, elmi-tədqiqat mərkəzləri yaradılması və onların fəaliyyətinin gücləndirilməsi, beynəlxalq informasiya mərkəzlərinə insanların azad bir şəkildə çıxışının təmin edilməsi, elmi tədqiqat mərkəzləri ,institutları ilə sıx əlaqələrin qurulmasına nail olunmalıdır .Həmçinin dövlət bu innovativ ideya sahiblərindən və ya qurumlardan müəyyən bir ödəniş qarşılığında həmin bu innovativ ideyaları almalı və onları istehsalatda tətbiq olunması qarşılığında pulsuz bir şəkildə sahibkarlara təklif etməlidir. Bunun nəticəsində sahibkar tərəfindən yeni bir innovativ məhsul və ya xidmətin istehsalına başlanılır ,onun bazara çıxarılmasına hazırlanılır .Bazarda istehlakçılar tərəfindən gələn irad və təkliflər analiz edilir və innovasiya üzərində dəyişikliklər edilir, yeni innovasiya modeli qurulur .Bu prosesin əsas məqsədi ölkədə innovasiya prosesinin stimullaşdırılması və ölkənin innovasiyayönümlü bir iqtisadiyyata keçməsinə təmin etməkdir.

Bütün bu dediklərimiz nəticəsi olaraq, ölkə iqtisadiyyatının hərtərəfli ,şaxələndirilmiş şəkildə inkişafı üçün innovasiyalar olduqca vacibdir .Bu səbəddən yuxarıda qeyd olunan bütün prioritetlər incəliklə, məntiqi ardıcılıqla yerinə yetirilməlidir. Ölkədə innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın yaradılmasının əsas hədəfi milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsinə və dünya təsərrüfat sistemində səmərəli inteqrasiyasına nail olmaqdır. Bunun nəticəsi də uzunmüddətli dövrdə və ya prespektivdə ölkədə dinamik şəkildə sosial-iqtisadi inkişafın davamlılığını təmin etməkdən ibarətdir.Buna görə də ölkənin innovasiya potensialı dözgün şəkildə qiymətləndirilməlidir. İnsan kapitali inkişaf etdirilməli, müasir bilik və nanotexnologiyalar əsasında istehsal qurulmalı, dünya bazarında rəqabətə davamlı məhsul və xidmətlər istehsal olunmalı, əmək və maliyyə ehtiyatları

artırılmalı,qeyri – neft sektoru inkişaf etdirilməli,sənaye parkları, sənaye klasterləri, regionlar üzrə xüsusi iqtisadi zonlar yaradılmalı, Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Indexində ölkənin innovasiya indikatorları üzrə payı təhlil olunmalı və daha da yüksəldilməsi çalışılmalıdır .Ölkədə innovativ siyasətin qısa, orta,uzun müddətdə həyata keçirəcəyi tədbirlər cədvəli verilmişdir .

İnnovativ iqtisadiyyatın qurulması və effektiv dövlət innovasiya siyasəti üçün “innovasiya ekosistemi” çərçivəsində tövsiyyə edilən qısa, orta və uzun müddətli tədbirlər:

İnnovasiya siyasəti tədbirləri (“İnnovativ fərd” üçün)

Qısa müddətli dövrdə (1 ilə qədər)	Orta müddətli dövrdə (1-5 il müddətində)	Uzun müddətli dövrdə (5 ildən artıq)
1. “2018-2025-ci illər üzrə Dövlət İnnovasiya Strategiyası” və dövlət proqramlarının hazırlanması	1. İnnovativ startup layihələrinin maliyyə-ləşdirilməsinin yeni rəqabətli mexanizmi-nin hazırlanması	1. Orta və ali təhsil sisteminin interaktiv, öyrənmə əsaslı (“learningcentered”) yenidən dizaynı
2.Doktorantura və magistratura pillələri üçün elmi tədqiqatlar təqaüd proqramları	2. “Əksinə Beyin Axını” Dövlət Proqramı (“Counter Brain Drain”) hazırlanması	2. Hər il ən azı 1000 gənc və orta yaşlı texnoloji işçiləri AB ölkələrinə təcrübəyə göndərmək
3. R&D və innovasiya sahəsindəki işçilər üçün yeni əmək haqqı və pensiya təminatı	3. Universitetlərdə icbari peşə staj proqramlarının hazırlanması və tətbiqi	3. Keyfiyyətli insan resursu təminatı üçün bütün bölgələrdə təlim mərkəzlərinin qurulması
4. Açıq İnnovasiyalar üzrə “Start-up” turlarının bütün bölgələr üzrə təşkili	4. İnnovasiya infras-truktur subyektləri və ticariləşmə ehtimalı yüksək patentlərin vahid reyestri	4. Texniki və təbiət elmlərinin bakalavratuara, magistratura və doktorantura pillələrində dövlət hesabına xaricdə təhsilin davamlı

inkışafı

İnnovasiya siyasəti tədbirləri (“İnnovativ şirkət” üçün)

Qısa müddətli dövrdə (1 ilə qədər)	Orta müddətli dövrdə (1-5 il müddətində)	Uzun müddətli dövrdə (5 ildən artıq)
1. “2018-2025-ci illər üzrə Dövlət İnnovasiya Strategiyası” və bundan irəli gələn dövlət proqramlarının hazırlanması və qəbulu	1. Tədqiqat və işləmə xərclərini (R&D) müəyyən edilmiş nisbətlərdə artıran şirkətlərə vergi və digər güzəştlərin verilməsi mexanizmi	1. Beynəlxalq miqyasda markalaşma potensialı olan yerli şirkətlərin və onların məhsullarının dəstəklənməsi (“AzQuality” modeli)
2. Texnoloji transfer məmulatlarının idxalına vergi güzəştləri	2. Vergi krediti (“tax credit”) təcürbəsinin tətbiqi	2. Tədqiqat və işləmə xərclərinin (R&D) ÜDM-dəki payının 2025-ci ilə qədər 1.5%-ə çatdırılması
3. Bütün regionlarda Texnoloji Transfer Mərkəzlərinin	3. Bütün regionlarda Texnoloji Transfer Mərkəzlərinin	3. Beynəlxalq donorlarla birgə “Vençur Kapital İnvestisiya Proqramı”nın həyata keçirilməsi
4. Texnoloji Transfer Mərkəzlərinin nümunəvi əsasnaməsi hazırlanması	4. Ən azı 2 regionda pilot Texnoloji Transfer Mərkəzinin qurulması	4. Bütün regionlarda Texnoloji Transfer Mərkəzlərinin qurulması

İnnovasiya siyasəti tədbirləri (“İnnovativ dövlət” üçün)

Qısa müddətli dövrdə (1 ilə qədər)	Orta müddətli dövrdə (1-5 il müddətində)	Uzun müddətli dövrdə (5 ildən artıq)
1. İnnovasiya strategyası üçün qarışıq (dövlət və özəl sektor, akademik sektor və vətəndaş cəmiyyəti) komissiya	1. “2018-2025-ci illər üzrə Dövlət İnnovasiya Strategiyası” və bundan irəli gələn dövlət proqramlarının hazırlanması	1. Elm, Sənaye və Texnologiya Nazirliyinin yaradılması və regional innovasiya – bilik mərkəzlərinin qurulması
2. “İnnovasiya fə- aliyyəti və dövlət innovasiya siyasəti haqqında” Qanun layihəsi	2. VXSİDA-nın İnnovasiyalar Mərkəzinin bölgələr üzrə sosial innovasiya müsabiqələri	2. Qlobal innovasiya indeksində Azərbaycan-ın ilk 50 ölkə sırasına daxil olması
3. Milli innovasiya sisteminin “əsas performans indikator-ları”nın hazırlanması	3. Dövlət idarəetmə aparatının “çeviklik, yenilikçilik, açıqlıq” prinsipləri ilə davamlı struktur islahatları	3. Cənubi Qafqaz və Orta Asiyanın orta texnologiya tutumlu məhsullarda əsas istehsal mərkəzinə çevrilmək
4. Dövlət universitet-lərinin tədris proqramına “TRİZ metodu”- nun salınması	4. “TRİZ metodu” əsasında “İctimai Yaradıcılıq Mərkəzi”-nin qurulması	4. Bütün bölgələrdə “Gənc İxtiraçılar Məktəbi”nin açılması
5. Daha dar ixtisaslaş-malı texnopark və innovasiya zonaları barədə müzkirələr	5. Qlobal renkinqlərdə universitetlərimizin reytinginin yüksəlməsi	5. İxtisaslaşmış tədqiqat universitetinin fəaliyyətə başlaması (xarici tanınmış univ.-lə birgə)

2.3 Azərbaycanın beynəlxalq rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində klasterlərin rolu

Ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində iqtisadi fəaliyyətin klasterləşməsinin- effektiv klaster siyasətinin işlənməsi və reallaşdırılması müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, ölkənin yüksək rəqabətqabiliyyətliliyini təmin etmənin əsas şərti yetkin, yüksək inkişaf etmiş klasterlərin yaradılmasıdır. Ümumilikdə klaster modeli 20–ci əsrin 60-70–ci illərindən tətbiq olunmağa başlayan bir modeldir. İstifadə olunduğu, tətbiq olunduğu ölkələrin demək olar ki, hamısında çox böyük əhəmiyyətə malik bir mexanizm olmuşdur. Həmçinin tətbiq olunduğu ölkələrin hamısında yüksək iqtisadi irəliləyişlərə səbəb olmuşdur. Klasterlərin mənasını açıqlasaq, onlar oxşar sektorda fəaliyyət göstərən, bir- biri ilə əlaqəli olan və bir – birini tamamlayan fəaliyyət sahələrinin müəyyən bir coğrafi bölgədə yerləşməsi nəticəsində yaranır. Bu fəaliyyət sahələri ümumi texnologiya, infrastruktur, işçi qüvvəsi vahid bazar və xidmətləri paylaşaraq qarşılıqlı kommunikasiya , qarşılıqlı dialoq imkanlarına və qarşılıqlı ticarət əlaqələrinin qurulmasına və bu kimi digər imkanlara malik olan sahibkarlıq subyektlərindən ibarət olan bir sistemdir .Klasterlər həmçinin kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri arasında həm əməkdaşlıq ,həm də rəqabətin eyni zamanda təmin edilməsini nəzərdə tutan bir mexanizmdir. Klasterləşmə sistemi sahibkarlıq subyektlərinə rəqabət üstünlüyü qazandırmış olur. Klasterləşmə nəticəsində sahibkarlıq subyektlərinin marketinq imkanları genişlənir, xərcləri aşağı düşür, ixracları artır , məhsuldarlıq göstəriciləri yüksəlir, inkişaf və araşdırma qabiliyyətləri daha da güclənir. Bununlada ölkədə yeni şirkətlərin qurulmasına, yeni məhsulların bazara çıxarılmasına, həm də daha da rəqabətə davamlı məhsullar şəklində, regionların inkişafına, məşğulluğun yüksəlməsinə, infrastruktur xidmətlərinin təkmilləşməsinə və bunların hamısında nəticədə ölkənin inkişafı və qlobal rəqabətqabiliyyətlilik mövqeyinin yüksəldilməsinə gətirib çıxarır. Klasterlər həmçinin ölkə iqtisadiyyatı üçün çox yüksək əlavə dəyər yaradırlar .Klasterləşmənin olduğu bir regionda və ya bir dövlətdə müəyyən sahələrdə peşəkarlaşmış və ya ixtisaslaşmış keyfiyyətli işçi qüvvəsi , avadanlıq istehsalçıları , tədarükçülər, texniki bilik və dəstəyi təmin edəcək müəssisələr , qurumlar arasında əlaqələrin daha rahat

bir şəkildə, yəni daha asan qurulduğu üçün bu nəticədə məhsuldarlığın artımına gətirib çıxarır. Müəssisələr arasında rəqabətin artması nəticədə innovasiya tətbiqinin daha da sürətlənməsinə gətirib çıxarır. Bu da ölkə ərazisindəki müəssisələrin istər yerli , istərsədə qlobal bazarlarda rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəlməsinə, beynəlxalq bazarda güclü mövqeyə sahib olmasına gətirib çıxarır. Buna görə də ölkələrdə innovasiya sistemini dəstəkləyən başlıca amillərdən biri klasterlərin formalaşmasıdır.

Ölkədə klasterləşmə aşağıda qeyd olunan bütün istehsal subyektlərinin birgə fəaliyyəti nəticəsində formalaşır.

Klasterləşmə formasının iştirakçıları aşağıdakılardır :

- 1) Kiçik və orta sahibkarlıq subyektləri
- 2) Xidmət göstərənlər (özəl və dövlət);
- 3) Təhsil və araşdırma mərkəzləri;
- 4) Böyük sahibkarlıq subyektləri;
- 5) Sahibkarlıq qrupları (assosiasiyalar);
- 6) Maliyyə qurumları və banklar;
- 7) Qeyri-hökumət təşkilatları (QHT-lər);
- 8) Dövlət.

Bütün bu subyektlərin birgə fəaliyyəti nəticəsində , daha ucuz xammal əldə olunur , istehsal olunmuş məhsullar daha geniş kütlələrə ,insan qruplarına təqdim olunur , onların beynəlxalq sərgilərdə nümayiş etdirilməsi və ixrac imkanlarının , potensialının artırılmasına imkan yaranır .Bunlar nəticəsində məhsulların maya dəyərinin aşağı düşməsinə baxmayaraq , onların əlavə dəyərində artıma gətirib çıxarır .Klasterlərin daha bir üstün cəhəti isə təhsil müəssisələrinin inkişafına gətirib çıxarmasıdır .Bunu belə açıqlayaq ki , klasterlər eyni coğrafi ərazidə toplanmış, bir – biri ilə əlaqəsi olan , rəqabət qabiliyyətli müəssisələr bu sahənin inkişafına köməklik göstərəcək elmi – tətqiqat və təhsil müəssisələrinin regionda qurulmasını sürətləndirir və bu prosesi asanlaşdırır . Buna nümunə olaraq, Silikon Vadisi klasterinin yaxınlığında yerləşən Stanford Universitetini misal gətirə bilərik.Başqa bir nümunə isə innovativ texnologiyalar üzrə ixtisaslaşmış klasterlərin Kembric

Universitetinin və Massaçusets Texnologiya İnstitutunun (MIT) yaxınlığında yerləşməsi buna sübutdur .

Ölkəmizdə klasterlərin yaradılması və ya klasterləşmə potensialına keçməzdən əvvəl klasterlərin yaradılması ilə bağlı bir sıra beynəlxalq təcrübələri nəzərdən keçirək .Dünyanın bir çox ölkələrinin klasterlərin yaradılması ilə bağlı təcrübələri araşdırılmışdır və bu modelin tətbiq olunduğu ölkələrin hamısında çox böyük iqtisadi əhəmiyyətə malik olduğu görülmüşdür.Klasterlərin ən çox və ən güclü inkişaf etdiyi ölkələrə nümunə olaraq , Çin, Hindistan, İtaliya, Fransa , İngiltərə , ABS, Meksika, Pakistan, Almaniya,İsveç, Braziliya və MDB ölkələri içərisində klasterləşmə ilə bağlı ciddi addımlar atan Rusiya və Qazaxıstanı misal çəkə bilərik . Xüsusən də Avropanın əksər ölkələrində klaster şəbəkəsi güclü inkişaf edib .Buna nümunə olaraq İtaliyanı göstərə bilərik .Belə ki ,İtaliyada müxtəlif sektorları birləşdirmiş, yəni bir çox sahələri əhatə edən və eləcə də yüksək keyfiyyətə sahib məhsulları ilə böyük həcmli ixracı həyata keçirən ,dünya bazarında rəqabət qabiliyyətli mövqeyə sahib dəri, tekstil, zərgərlik məmulatları, və s. sahələr klasterləşmə ilə bağlı böyük təcrübəyə malikdir . Həmçinin bir sıra tekstil və kosmetika məhsulları istehsalı ilə məşğul olan “Genny”, “Burberry”, “Christian Dior”, “Byblos”, “Gucci”, “Yves Saint Laurent” bu kimi dünyaca məşhur brendlərinin uğur qazanması və bir çox irimiqyaslı istehsal sahələri ilə rəqabətə davam gətirə bilməsinin əsas səbəbi klaster modelinin tətbiq olunmasıdır .Başqa nümunə kimi İsveçi götürə bilərik. İsveçdə ixracın 50% - dən çox hissəsi sənaye klasterləri tərəfindən həyata keçirilir .Burada ixtisaslaşmış sahələr meşə məhsulları, nəqliyyat, metal və s. sahələrdir . Klaster modelinin yüksək bir şəkildə tətbiq olunduğu ölkələr sırasında Almaniya üstün mövqedədir . “Tuttlingen” (cərrahi avadanlıqlar), “Frankfurt” (kimyəvi məmulatlar), “Munich” (avtomobil) – bunlar Almaniyanın məşhur klasterlərindəndir.Həmçinin “Hollywood” əyləncə üzrə, ABŞ-da isə, “Silikon vadisi” İKT üzrə, Naorth Carolina mebel üzrə, Nyu-York maliyyə bazarları üzrə dünyada ən çox tanınmış klasterlər sırasındadırlar. Klasterlər inkişaf etməkdə olan ölkələrin iqtisadiyyatında çox əhəmiyyətli bir yer tuturlar. Bu ölkələrə Meksikanı (metallurgiya ,maşınqayırma,

ayaqqabı), Braziliyanı (dəri və dəri ayaqqabılar), Hindistanı (ənənəvi hazır geyim, trikotaj, dəri və dəri məhsulları, zərgərlik məmulatları) misal gətirilə bilər.

Hazırkı global rəqabət şəraitində dünyanın bir çox ölkələri öz inkişaf səviyyəsindən asılı olmayaraq kiçik və orta sahibkarlığın rəqabətə davamlılığını artırmaq və rəqabət qabiliyyətliliyinin daha da yüksəltmək, həmçinin marketing, xammal əldə etmə, məhsulların bazara çıxarılması, istehsal prosesinə yenilik tətbiq olunması və s. sahələrdə problemlərin daha asan həll olunması üçün klasterlərin yaradılmasına çalışırlar. Həmçinin ölkələrin reallaşdırdığı uğurlu klaster siyasətinin mahiyyətini belə açıqlaya bilərik ki, ölkə inkişafının yerli xüsusiyyətlərini nəzərə almağa və eləcə də şirkətlərin, firmaların inkişafının sürətlənməsi və onların rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi üçün əsaslı effektiv ünvanlı proqramların işlənməsinə imkan verir.

Biz yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, klasterləşmənin ölkəmizin rəqabət qabiliyyətliliyinin yüksəldilməsində müstəsna əhəmiyyəti vardır. Həmçinin ölkəmizdə innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşmasından danışarkən klasterlərin əhəmiyyətini xüsusi bir şəkildə vurğulamışdıq. Ölkəmizdə iqtisadi fəallıq səviyyəsinin yüksəldilməsi, rəqabətin lazimi səviyyədə saxlanılması, kiçik və orta biznesdə iqtisadi artımın, inkişafın təmin olunması, innovasiya proseslərinin sürətlənməsi üçün klasterlərin yaradılması olduqca vacibdir. İqtisadiyyatımızın klaster modeli əsasında inkişafı və diversifikasiyası ölkədəki prioritet sektorların və ümumilikdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafının perspektiv vasitəsi kimi çıxış edir. Klasterləşmənin əsas fərqləndirici xüsusiyyəti innovasiya yönümlü olmasıdır ki, bu da ölkədə yaradılan Milli İnnovasiya Sisteminin əsasını təşkil edir. Klasterləşmə ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətliliyinin və onun global rəqabət təzyiqlərinə qarşı durmasına gətirib çıxaracaq.

Strateji Yol Xəritəsində və 2015 -2020 – ci illər Dövlət Proqramına əsasən 2020 – ci ilə qədər sənaye klasterlərini yaradılması, formalaşdırılması ən gündəmdə olan məsələlərdəndir. Buna görə klasterlərin yaradılması üçün dövlət tərəfindən müvafiq tədbirlər həyata keçirilir və bu sahə ilə bağlı təkliflər hazırlanır. Həmçinin dövlət tərəfindən klaster modelinin inkişafı, bu sahədə fəaliyyət göstərən

sahibkarların, tədqiqatçıların fəaliyyətini stimullaşdırmaq, təşviq etmək məqsədilə dövlət tərəfindən klasterlərə vergi, gömrük və s. sahələrdə çox mühüm güzəştlər tətbiq olunur. Ümumiyyətlə ölkədə klasterlərin formalaşmasının ölkə iqtisadiyyatı üçün əsas üstünlükləri, sənayenin infrastruktur təminatının inkişafı, kiçik və orta sahibkarlıq subyektlərinin fəaliyyətinin yüksəldilməsi və dünya bazarındakı rəqabətə davam gətirə bilmələri, qeyri – neft sektorunda sənaye sahələrinin inkişaf etdirilməsi, istehsalın genişləndirilməsi, qeyri – neft sektorunda ixracın artırılması, yaradılan yeni məhsul və xidmətlərin istər xarici, istərsədə daxili bazarda rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin olunması və ən yaxşı bir şəkildə təqdim olunması və regionların sosial – iqtisadi inkişafı baxımından olduqca əhəmiyyətlidir. Buna görə ölkəmizdə hər bir regionun daxili potensialı araşdırılmalı, təhlil olunmalı və bütün təcrübələr nəzərə alınaraq hər bir regiona uyğun xüsusi klasterlər qurulmalıdır. Buna görə dövlət tərəfindən İqtisadiyyat və Sənaye Nazirliyinin İqtisadi İslahatlar Elmi-Tədqiqat İnstitutu yaradılmışdır. Onun məqsədi klasterləşmənin perspektivliklərinin araşdırılması, regionlarda klaster yaradılması düşünülmə sahələr üzrə iqtisadi vəziyyətin təhlil olunması və klasterləşmə üçün əlverişli olan sahələri müəyyənləşdirir. Həmçinin ixtisaslaşmış kiçik və orta sahibkarlarla görüşlər keçirir, müzakirələr təşkil olunur və klasterləşmənin əhəmiyyəti, səmərəliliyi barədə onları məlumatlandırır.

Beləliklə, regionların sənaye sahəsi üzrə formalaşmış təcrübələri və daxili potensialı nəzərə alınaraq, gələcəkdə Azərbaycanda turizm sahəsi, aqrar-sənaye, yüngül sənaye, neft- kimya sənayesi, həmçinin tekstil məhsullarının istehsalı, tikinti materiallarının istehsalı, meyvə-tərəvəz məhsullarının emalı sahələrində yüksək rəqabətqabiliyyətli klasterlərin yaradılması üçün böyük imkanlar və obyektiv zərurət mövcuddur. Həmçinin "Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi"ndə universitet klasterlərinin yaradılması ölkədəki təhsil – tədqiqat – innovasiya zəncirini daha qüvvətləndirəcək. Ölkədə universitet klasterlərini yaradılması nəticəsində elmi nəticələrin istehsal prosesinə tətbiqini stimullaşdıracaq, araşdırma və təkmilləşdirmə işlərinin keyfiyyətini yüksəldəcək, beynəlxalq bazarın tələbinə uyğun mütəxəssislər yetişdiriləcək, keyfiyyətli insan

kapitalı formalaşacaq və bu da nəticədə məhsuldarlığın artımına gətirib çıxaracaq. Həmçinin bu klasterin yaradılması nəticəsində regionlarda da insan kapitalının inkişafına stimül olacaq. O cümlədən ölkəmizdə 2014- cü il “Sənaye ili“ elan olunması və 2020- ci “Gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyasında ölkədə sənaye məhəllələrinin yaradılması klasterləşmənin dəstəklənməsi yönümlü bir addım olacaq. Buna görə Neftçala , Sumqayıt , Mingəçevir, Şamaxı, Şəki, Gəncə, Ağdam, Lənkəran, Quba iqtisadi rayonlarında sənaye məhəllələri yaradılması sürətləndirilir. Hansı ki, bu sənaye məhəllələrinin inkişafı nəticəsində ölkədə geniş bir klaster şəbəkəsi qurulacaqdır. Qetd etdiyimiz sahələrdə qətiyyətli və təxirəsalınmaz tədbirlərin işlənməsi və reallaşdırılması ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəldilməsi və davamlı, yüksək tərtibli rəqabət üstünlüklərinin əldə edilməsi baxımından çox vacibdir.

Azərbaycan iqtisadiyyatının yüksək rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin edilməsi üçün hökumət tərəfindən rəqabətqabiliyyətlilik rəqabətinin bütün əsas determinantlarına məqsədyönlü təsir göstərən tədbirlər həyata keçirilməlidir. Bu tədbirləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq mümkündür:

1. Amil şərtlərinə təsir edən tədbirlər:

- Zəruri infrastrukturun yaradılması, ixtisaslı işçi qüvvəsinin hazırlanması, elmi-tədqiqat və təcrübə konstruktor işlərinin intensivləşdirilməsi,
- Amillər bazarının inkişafı üçün zəruri olan düşünülmüş siyasi qərarların qəbul olunması (vergi siyasəti, monetar siyasət, enerji daşıyıcıları bazarının tənzimlənməsi məsələləri üzrə).

2. Tələb şərtlərinə təsir edən tədbirlər:

- Dövlət satınalmaları (daxili rəqabətin ilkin mərhələsində tələbin stimullaşdırılması , innovasiyaların yaradılması məqsədi ilə),
- məhsul və proseslərin reqlamentləşdirilməsi(bazardan keyfiyyətsiz məhsulların çıxarılması üçün xüsusi texniki və texnoloji standartların yaradılması),
- Alıcı kimi çıxış edən sahələrin strukturuna təsir etmək,
- İlkin və mürəkkəbləşmiş tələbin stimullaşdırılması (lizinq və digər dolayı kreditləşdirmə mexanizmlərin tətbiqi),

- Alıcılara tam və keyfiyyətli informasiyanın çatdırılması.

3. Yaxın və köməkçi sahələrə təsir edən tədbirlər:

- Yüksək rəqabətqabiliyyətli klasterlərin yaradılması (xammal təchizatçılarından hazır məhsul istehsalçılarna qədər texnoloji zəncirin müxtəlif elementlərini özündə birləşdirən inteqrasiya olunmuş strukturların yaradılması),

- Düşünülmiş regional siyasət (geri qalmış regionların inkişafının stimullaşdırılması),

- Mütərəqqi təşkilati formaların yaradılması,

- Kütləvi informasiya vasitələri sahəsində siyasət (firmaların ən mürəkkəb marketinq kanallarına çıxışına şərait yaratmaq üçün).

4. Firmaların strategiyası və rəqabət şəraitinə təsir edən amillər:

- Ölkə daxilində rəqabətin reqlamentləşdirilməsi (rəqabət və antiinhisar qanunları),

- Yeni firmaların yaradılması (rəqabətin intensivləşdirilməsi üçün),

- Düşünülmiş xarici ticarət siyasətinin işlənməsi (bazarlara çıxışı asanlaşdırmaq və ədalətsiz rəqabətin qarşısını almaq üçün),

- Menecmentin keyfiyyətinin yüksəldilməsi,

- Firmaların beynəlmilləşməsi (strategiyanın işlənməsinə qlobal yanaşmanın asanlaşdırılması üçün beynəlxalq bazarlara yönəlmə və ixracın həvəsləndirilməsi).

Ölkənin dünya miqyasında yüksək rəqabətqabiliyyətliliyinin təmin edilməsi üçün ölkənin siyasi və maddi resursları perspektivli istiqamətlərə yönəldilməli, ümummilli inkişaf proqramı çərçivəsində aparıcı sahələrin inkişaf strategiyasının formalaşmasına yönəlmiş inzibati və bazar xarakterli tədbirlər sistemi həyata keçirilməli, sahələr arası qarşılıqlı əlaqələr zənciri və müvafiq təşkilati strukturlar yaradılmalıdır.

Nəticə

Azərbaycanın dünya təsərrüfat sistemində rəqabətqabiliyyətli mövqeyinin qiymətləndirilməsi üçün Davos Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən hər il dərc olunan

“Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik Hesabatı”nda əks olunmuş Qlobal Rəqabətqabiliyyətlilik İndekslərindən istifadə olunmuşdur.

2015-2018- ci illərdə “effektivliyi artırən şərtlər “ subindeksinə daxil olan indikatorlardan “Ali təhsil və peşə hazırlığı”, “ Əmtəə bazarının effektivliyi”, “Əmək bazarının effektivliyi”, “ Maliyyə bazarının inkişaf səviyyəsi”, “Marketin ölçüsü”, indikatorları ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin yüksəlməsinə səbəb olur. Belə ki, hər il üzrə irəliləmiş baş verib. Həmçinin deyə bilərik ki, daima artan templə inkişaf olub və bunlarda ölkənin rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılmasına müsbət təsirini göstərir. Məsələn, “Maliyyə bazarının inkişaf səviyyəsi” indikatoruna baxsaq çox yüksək səviyyədə inkişafa, artıma nail olduğunu görə bilərik. 2015-2016 –cı illərdə 114 –cü yerdə, 2016-2017-ci ildə 97-ci yerdə, 2017-2018- ci ildə isə 79-cu yerə yüksəlmişdir. Həmçinin digər indikatorlar üzrə də bu inkişafı görə bilərik. Sadəcə “Texnoloji hazırlıq” indikatorunda cüzi də olsa bir geriləmə olduğunu görürük.

2015-2018 –ci illər ərzində “Baza şərtləri “ subindeksinə daxil olan “Makroiqtisadi mühit” indikatorunda ciddi şəkildə geriləmə olduğunu görürük. Belə ki, 2015-2016- cı ildə 10- cu yerdə, 2016-2017-cı ildə 39, 2017-2018 – ci ildə isə 65- ci yerdə olmuşdur. Bu nəticəyə gəlirik ki, bu indikator üzrə yüksək bir geriləmə baş verib.

2015-2016 –cı illərdə ildə Azərbaycan 4,5 balla 140 ölkə içərisində 40–cı yeri, MDB ölkələri içərisində isə Rusiya Federasiyası (45-ci yer) və Qazaxıstandan (42-cı yer) sonra üçüncü yeri tutur. 2016-2017-ci illər ərzində Azərbaycanın rəqabətqabiliyyətliliyi əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmiş və ölkəmiz 4,6 balla 138 ölkə içərisində 37-ci yeri tutmuşdur ki, bu MDB ölkələri içərisində ən yüksək mövqedir. Bu ölkələr içərisində rəqabətqabiliyyətliliyinə görə Azərbaycandan sonra gələn Rusiya Federasiyası 4,5 balla 43-cü mövqedə qərarlaşıb.

Ölkənin mövqeyinin aşağı olduğu, yekun rəqabətqabiliyyətliliyini aşağı salan və 2015-2018-ci illərdə ciddi dəyişikliyin müşahidə olunmadığı meyarlar “İnfrastruktur” indikatoruna daxil olan “Elektrik təchizatının keyfiyyəti”, “Fiksə olunmuş telefon xətləri”, “Makroiqtisadi mühit” indikatoruna daxil olan “Faiz

dərəcələrinin səpələnməsi”, ”Səhiyyə və ilk təhsil” –indikatoruna daxil olan “Uşaq ölümü” və “Gözlənilən ömür uzunluğu”, Ali təhsil və peşə hazırlığı” indikatoruna daxil olan “Üçüncü təhsilə qeydiyyat norması” ,”Riyaziyyat və dəqiq elmlərin tədrisi səviyyəsi” ,”Menecment məktəblərinin keyfiyyəti”, ”Əmtəə bazarının effektivliyi” indikatoruna daxil olan “Anti inhisar siyasətinin effektivliyi”, ”Əmək bazarının effektivliyi “ indikatoruna daxil olan “Menecmentin ixtisaslılığına inam”, ”Maliyyə bazarının inkişafı” indikatoruna daxil olan “Bankların aşkarlığı”, ”Bazarın ölçüsü” – indikatoruna daxil olan “Yerli bazarın ölçüsü indeksi”, ”Biznes mühiti”-indikatoruna daxil olan “Yerli təchizatçıların miqdarı”, ”Yerli təchizatçıların keyfiyyəti”, ”Klaster inkişafının vəziyyəti” və “Marketinqin səviyyəsi” – meyarlarıdır.

“İctimai fondların kənara çıxması”, ”Məhkəmələrin müstəqilliyi”, ”Azlıqda olan payçıların maraqlarının müdafiəsi”, ”İbtidai təhsilin keyfiyyəti”, ”Bazar hakimiyyətinin dərəcəsi”, ”Səlahiyyətlərin ötürülməsinə hazırlıq” meyarlarına görə Azərbaycanın mövqeyində artan temple yüksəlmə olduğu müşahidə olunur.

Fikirlərimizi yekunlaşdırsaq belə bir nəticəyə gəlirik ki, Azərbaycanın “QRH” -da amillər mərhələsindən investisiya mərhələsinə keçməkdə olan bir ölkə kimi götürüldüyünü görürük. Ümumiyyətlə ölkəmiz bu üç il ərzində çox böyük bir inkişaf yolu keçdiyindən demək olar ki ,butun indikatorlar üzrə yüksək artım tempinə nail olmuşdur. Xüsusən də “İnstitutlar” indikatoruna daxil olan sahələrin demək olar ki böyük əksəriyyətində yüksək artım olmuşdur .

2017-2018-ci ildə də ölkəmiz daha da rəqabət qabiliyyətlilik mövqeyini gücləndirmişdir. Cədvəldən görünür ki 4,7 balla 137 ölkə içərisində 35-ci yer olmuşdur. Bu da MDB ölkələri içərisində ən yüksək nəticədir və Azərbaycan öz lider mövqeyini saxlamışdır. Rusiya Federasiyası 38-ci mövqedə, MDB ölkələri arasında ikinci, Qazaxstan isə 4,3 balla 57-ci mövqedədir, yəni MDB ölkələri arasında üçüncü yerdədir.

Ölkənin strateji məqsədləri nəzərə alınmaqla milli rəqabətqabiliyyətlilik strategiyasının əsas vektorları kimi institusional, investisiya , innovasiya və klasterləşmə vektorları təklif edilmiş və bu vektorlar üzrə həyata keçirilməli olan tədbirlər haqda tövsiyələr hazırlanmışdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyatın siyahısı:

- 1.Dollar D., Wolf E., “The Global Competitive”, The Journal of International Economics”, 2003,№25 ,Oxford University Press.
- 2.Dunn M., The Economic of Modern Manufacturing: Technology, Strategy and Organization // American Economic Review 1990, №80.
- 3.М. Портер “Международная конкуренция”, Москва, Международные отношения, 1993.
- 4.The Global Competitiveness Report 2015-2016.,World Economic Forum, Geneva,Switzerland, 2008.
- 5.The Global Competitiveness Report 2016-2017.,World Economic Forum, Geneva, Switzerland, 2009.
- 6.The Global Competitiveness Report 2017-2018.,World Economic Forum, Geneva ,Switzerland, 2010.
- 7.www.econom.gov.az
- 8.www.azstat.org
- 9.www.nba.az

